

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: Una ascensió al Canigó, per ROSSEND FLAQUER I GIL.—Roca Rossa, per OSEP DANÉS I TORRAS.—La Tercera Assemblea general de la U. I. A. A., per

J. M.ª G.—Una col·lecció inconeguda d'imatgeria popular, per PAU VILA.—Viatge per la muntanya l'estiu del 1852; P. C. i G. trad.—Bibliografia.

Una ascensió al Canigó (2.785 m.)

ERA la matinada del dia de Sant Joan del 1932 que deixàvem Barcelona. El sol, igual que nosaltres, tot just s'havia llevat. Fins a l'estació, encara ens anàrem creuant amb els qui es retiraven després de celebrar la típica revetlla. Quin contrast entre ells i nosaltres!

Camprodon ens ofería un aspecte magnífic. El sol lluí amb tota la seva força i donava a l'exuberància i matisos de verd que dominava arreu, tanta lluminositat, que resultava un paisatge esplèndid. Tota la vila s'estava preparant per rebre l'estol d'estiuenjants en augment cada any degut que el municipi s'ha preocupat i ha aprofitat les bel·leses de la natura per a convertir-la en una de les millors del Pirineu.

Ens vam enfilem pels primers prats i seguírem el camí de coll del Pal. L'aspecte que ofería l'últim esguard de la xamosa vila de Camprodon, era sublim.

El nostre itinerari a seguir esdevenia llarg i monòton fins més enllà de la frontera política. Tot és carena i terreny àrid amb pedruscalls i prats. Al fons i a la dreta, es distingia la ratlla que forma el pla Guillem i el massís del Canigó, que estava dominat per les boires que començaven a situar-se per passar-hi la nit.

Fins arribar a coll del Pal, la pujada, encara que suau, és llarga i a mesura que anàvem remuntant, trobàvem el terreny

cada vegada més llòbrec, fosc i no gens hospitalari. Ni ramats, ni ocells, ni fauna, ni arbres, només silenci arreu i prats cada vegada més migrats fins que arriben a desaparèixer. Ens donà certa alegria, en travessar la part alta de la vall Llòbrega, veure al camí petjades recents de sabates ferrades. Una fita de pedra rectangular, del mateix color del terreny, amb una ratlla enfonsada en la part superior, ens indicà els límits d'Estats; érem ja a coll del Pal (1.760 m.). En tombar-lo i fins arribar a les esquerdes de Rojà, la soledat hi regnava; hom va de pressa, fuig com atemorit d'aquell lloc de color gris ocre. Tot era àrid, humit i fins el mateix Tec, tot just nat, deixava córrer les seves aigües amb timidesa, que anaven esmaperdudes com si tinguessin por de fer soroll. El Costabona (2.464 metres) s'aixecava, a la nostra dreta, altívol com una piràmide, pelat de tota vegetació i ens donava la sensació d'una closca de calb que ha perdut la vergonya d'anar pel carrer sense barret. Enfront nostre i com una barricada, les Esquerdes de Rojà estona ha que es destacaven, puix que no lliguen amb el terreny. Un cop passat el portell de Rojà, el paisatge canvia per complet; sentírem i veiérem la vacada pasturant pels baixos, vam veure també més d'una jaça i el pastor que feia xiular el flabiol, i tot plegat dominat per una gran extensió de bosc de pi ufanós que tapava un seguit de comes les aigües de les quals van cap a Pi. Aquell canvi de paisatge influí en nosaltres i ens tornàrem més riallers i més comunicatius.

Fins al pla Guillem encara hi havia estona, la tarda era sumament avançada i per més que caminàvem per un terreny relativament pla amb suaus desnivells, no vam arribar-hi amb claror de dia; però sí acompanyats d'un ventet fred que ens feia llagrimenjar els ulls; no comptàvem amb aquella irònica companyia. Fou debades que buscàrem el refugi que hi ha; fóra casualitat trobar-lo entre aquelles tenebres i en un pla de grans dimensions si es té en compte que només érem dos i una llanterna, que per a aquests casos resulta més que insuficient. Al fons de tot, pel cantó esquerre, llüen com estels, els llums isolats dels pobles de la plana; en mirar-los, tenien encara prou força per a enlluernar-nos i, per consegüent, prou domini per a fer-nos ensopegar. Cansats de baixar en unes condicions no gens còmodes, per la vall del Llapodera, decidírem passar la nit en un replà bastant arrecerat al començament del bosc, i dels obstacles, puix la son i la gana ens dominaven materialment. Per primera vegada se m'ajuntaren simultàniament aquestes dues necessitats tan essencials fins a l'extrem d'impedir-me continuar. A la llum d'un trist fanal d'espelma i mig

ficats entre unes mates de narets, menjàrem tot el que els nostres estòmacs ens demanaven amb raó; feia nou hores que estaven buits, pobres! El jaç consistí a estendre un paper d'emalatge al damunt del prat per a preservar de la humitat el sac llit. Cobert el cap amb un barret i vestit a dintre el «llit», contemplava abans de dormir-me (mentre buscava la posició) aquells grapats de móns que fluctuen per l'espai.

Davallant en el sentit del Llapodera, per entre prats, mates i pins d'uns verds de tons diversos, començàrem un nou dia, i al mateix temps a fruit dels encants que la natura ens oferia. Escasament a un quart de la nostra *belle étoile*, vam veure la jaça en la qual volíem fer nit; era bruta, car estava enmig de la pleta; no cal dir la satisfacció que sentírem de no trobar-la la nit anterior.

La majestuosa i fressada vall de Cadí, tota guarnida de faigs, avets, d'altres arbres i d'aigües juganeres i cristallines, l'anàvem remuntant bocabadats. Fins a la font d'Aragó i barraca de Cadí, límit del bosc i començament de les mates de ginebrons i del pedruscall indicadors d'altitud, fórem creuats només que per un pastor, al qual interrogàrem breument, pel sol gust de sentir-lo parlar el català del Rosselló. En canvi, de vacades n'hi havia pertot arreu.

Quan menys hi pensàvem, ens creuàrem amb aquells excursionistes les petjades dels quals ens havien preocupat el dia anterior al coll del Pal; baixaven de la Pica, havien sortit de Molló i van passar la nit en una jaça de la vall de Cadí.

Deixàrem endarrera tota mena de vegetació i començaren a aparèixer algunes congestes que anàrem sortejant tan bé com poguérem. El terreny s'anava enfilant, i nosaltres lentament anàvem guanyant aquell munt de grava de grosses dimensions en desordre que hi ha sota la Pica i que s'anomena tartera. Al cap d'uns quarts d'hora d'efectuar un exercici excessiu anàrem a treure el cap al damunt de la bretxa Durier, una espècie d'osca en la cresta est de la Pica. L'aspecte d'aquell últim tros de la Pica, és de Pirineu Central, i ningú no diria que és de l'Oriental. Al bell mig de la «xemeneia» hi havia encara una congesta que obligava a pujar amb més dificultat - no gaire - que en ple estiu. El monolit anomenat «xemeneia» per la seva forma i que sens dubte és el que dóna nom a la canal així anomenada, apareixia net i destacat d'aquell munt de roca; semblava que era ahir que el veia per primera vegada i d'això ja feia set anys.

Arrapat a les roques fosques i cantelludes de la cresta de la paret nord, contemplava, abans d'assolir la Pica, aquell magne

espectacle que se'ns oferia. A sota de la gran mole formada per la paret, contrastava força amb el seu color, aquella barreja d'aigua, neu i glaç, d'un color de maragda, que es veia al fons de la bretxa Durier. Mig amagat entre la verdor del bosc de més enllà, com si se'n donés vergonya, sortia la teulada blanquinosa del Xalet de Cortalets. Al voltant del gran aiguamoll que hi ha més ençà i que no arriba a estany, pasturava la vacada; el dringar dels esquellots ens arribava esmortuït en proporció d'aquells punts de color de cafè amb llet que es bellugaven per damunt el prat. Tot plegat, ens obria el cor, ens eixamplava el pit i no podíem estar-nos de regraciar a la naturalesa, per mitjà de crits de joia, haver-nos deixat contemplar i viure alhora aquell bell i romàntic paisatge. Del cim estant, es veia molt de terreny i les hores s'esmunyien sense adonar-nos-en. Des de la Mediterrània, la plana de Perpinyà, la serra de Madres i el Carlit fins als nombrosos cims de «l'altra banda», els del nostre Pirineu de Núria i d'Ull de Ter, si n'hi havia de quilòmetres i quilòmetres recorreguts en pocs moments pels nostres incansables ulls. Sota nostre, al NO., sobresortien les teulades rogenques del Vernet, que feien l'efecte d'una clapa de pinatells enmig de la molsa representada per la immensitat de verd de la vegetació ufana en què està voltat. Àdhuc sentíem el soroll dels automòbils que circulaven per aquelles ratlles cendroses. Amb recança deixàrem la Pica per anar cap al coll de la Perdiu. Hi havia unes congestes que es resistien tant com podien al poder absolut del sol, i malgrat ésser el camí de ferradura, car per aquell costat la muntanya és mansa i té un altre aspecte, eren el suficient, degut al seu emplaçament i a la qualitat de la neu (tova i mullada) per a fer-nos perdre força estona i fer-nos perdre també el bon humor. Tombat el coll de la Perdiu, entràrem de ple a la regió de bosc i de la vegetació i a mesura que anàvem davallant ens anàvem convençant que transitàvem per un dels reconcs més bells del Pirineu Oriental. Encara no saturats de tanta bellesa pirinenca, ens anàrem a situar al desguàs de l'estanyol, alçàrem el cap vers el nord i la visió dels pins negres i dels avets voltats de prat i de narets, la de l'aigua quieta convertida en mirall de la paret nord de la Pica que juntament amb la bretxa Durier li donava l'aspecte de Pirineu mascle, era sùblim, i més tenint en compte que érem a la tarda, això és, quan tots els relleus i els colors estan en la seva plenitud. Divagàrem força estona pel bosc on està situat el Xalet de Cortalets, el qual, francament, és encisador, i com tots els del costat francès, l'han sabut respectar malgrat la Gran Guerra.

CERCLE DEL CANIGÓ. CLOT DE BALAIG. ESTANY, PICA I GELERA

CAMÍ DE COLL DEL PAL

Cl. J. Nonell

ROCA ROSSA: INTERIOR DE L'ESGLÉSIA DES DE L'ABSIS

Cls. J. Danés

ROCA ROSSA: VISTA DE L'ABSIS DE L'ESGLÉSIA DE L'ANTIC MONESTIR

Pernoctàrem al Xalet, que tot just feia un parell de dies que era obert.

El nou dia també es presentà rialler, i de bon matí emprenguérem la dreuera de la carretera del Vernet fins a trobar el camí de cintura; un camí forestal que volta la muntanya a mig aire i que mena a la font d'Aragó de la vall de Cadí. Des que deixàrem el Xalet de Cortalets, només férem que travessar boscos frondosos, la majoria dels quals eren d'avets de grosses dimensions. A voltes era tan considerable el gruix de pinassa que cobria el camí, que ens donava la sensació de transitar per damunt de matalassos. A mig matí, i a sota d'una fondalada, veiérem, a vista d'ocell, la xamosa ex-abadia de Sant Martí del Canigó, la blancor de la qual es destacava força de tot el verd que la voltava. Semblava que reflectia la seva blancor arreu com agraïda a la festa de la instal·lació de la campana Martina (que feia segles que es trobava a Olot) la qual festa el dia anterior els catalans d'ambdues bandes van celebrar. Enfilàrem el corriol perdedor que baixa pel clot, i ens conduí, al cap d'uns sens fi de voltes i ziga-zagues, per entre una exuberant fageda, a l'esmentada ex-abadia. Feia també set anys que no l'havia visitada, i la vaig trobar bastant canviada, car s'hi veia més la mà reconstructora, la d'aquell gran catalanòfil que era Monsenyor de Carselade, bisbe de Perpinyà. Fou amb recança que deixàrem aquell bell recó que el Comte Guifré I trià per edificar aquella abadia. Adonant-nos palpablement que trepitjàvem terra catalana i que transitàvem per un antic escenari de la nostra Història, anàvem fent via cap a Castell, el Vernet i Vilafranca del Conflent, on el tren ens dugué a Perpinyà i Portbou, i a l'endemà, a Barcelona.

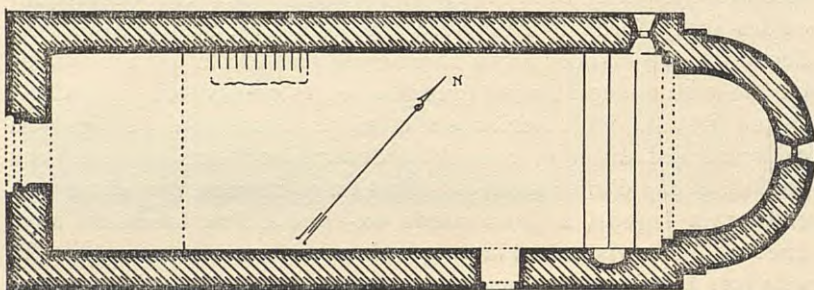
ROSSEND FLAQUER I GIL

R o c a R o s s a

A l'extrem llevantí de la serra de Montnegre, en un punt altíssim de la carena, on aquesta forma un gros planell, a uns 410 metres d'altitud i entre les rieres de Sant Pons i de Sant Tous - que quasi s'uneixen en abocar llurs aigües al Tordera, a cosa d'un quilòmetre més amunt del poble d'aquest nom - hi ha les restes del que fou monestir d'agustins de Santa Maria de Roca Rossa,

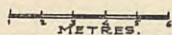
impressionants per tractar-se d'una església romànica de grans dimensions, la qual es troba envoltada de ruïnes i situada enmig d'una selvàtica solitud.

La fundació del monestir, fou feta el 1145 per Gerald de Cabrera, vescomte de Girona i d'Urgell, amb el consentiment del bisbe de Girona, Berenguer de Llers, el qual vescomte donà al monjo Bernat el seu alou de *Fredena*, que confrontava per orient amb la *Roca Rossa*, no lluny del torrent de la *Salvatga*. En l'acta es diu; *in desertis locis etabilimentum*, i cap al seu final: *in comitatu Gerundensi, in terminio de Castro Ostalrico, in locis desertis* (1). Si aquest paratge era desert el 1145, que no serà ara que ja

✠ SANTA MARIA DE ROCA ROSSA

PLANTA

tothom ha davallat dels cims per a establir-se a les fèrtils planúries.

D'aquest Priorat de Roca Rossa, avui queda en peu l'església, si bé fora d'ús i amb la volta de la nau esbotzada en la part oposada a l'absis. Les altres construccions del monestir són sols un munt de ruïnes, i fins la casa propera, que últimament servia de masoveria, no resta en condicions d'habitar-se. Tot el ras on hi ha emplaçades aquestes construccions és cobert de boscúria, així com també hi ha un bosc ben atapeït als vessants de la muntanya. Temps enrera, aquest conjunt pertanyia al patrimoni de la gran masia, can Valls d'Olzinelles.

La descripció arquitectònica d'aquesta església la donem per feta, remetent-nos al que expressen els adjunts gràfics. Com pot veure's pel plànol de planta, aquesta església és molt llarga per la seva amplària; creiem que això és degut que en un temps reculat, i amb molta habilitat, fou allargada per la part oposada a l'absis;

(1) Francesc Monsalvatge. *Notícies històriques*. Tom. XIV, 1904, pàgs. 391 a 399.

d'aquesta nostra sospita, ens sembla trobar-ne confirmació en diversos detalls, llargs d'exposar. És de notar, la volta corresponent a l'absis, tota ella feta de pedra picada i molt ben executada. Com tantes altres romanalles del passat, està destinada a desaparèixer. Voldríem que amb la publicació d'aquests gràfics no es perdés del tot el seu record, sobrevivint en facsímil de les fúries destructores. Quina llàstima que no es pugui fer això amb tot el que d'interès, i amb perill de perdre's, queda encara en la nostra terra.

Creiem que l'Artur Osona es va equivocar en dir-ne «convent de Santa Margarida» (1), així com en dir que havia estat «convent dels Cavallers Templaris», afirmacions que han fet errar a molts altres. El que en l'acta de fundació es digui que el monestir es troba situat al terme del castell d'Hostalric, ha motivat que correntment s'escrigui, com a present, que aquestes ruïnes corresponen al terme d'Hostalric, essent així que corresponen al terme d'Hortsavinyà avui del municipi de Tordera.

S'ha escrit que Roca Rossa, era una abadia en la qual es guardà la Regla de Sant Benet fins al segle XIV, en què els monjos es feren canonges regulars de Sant Agustí, (2) i així mateix en J. Puig i Cadafalch, el senyala com a monestir benedictí (3); no sabem el fonament d'aquestes afirmacions, però el fet que l'acta de fundació fos subscripta per Berenguer, abat de Santa Maria de Vilabertran, i per Berenguer, abat de Sant Feliu de Girona, els dos monestirs de l'ordre de Sant Agustí, creiem que deixa fora de dubtes, que el Priorat de Roca Rossa, ja des del començament fou d'agustins.

Les notícies publicades per l'infatigable Monsalvatge referents al Priorat de Roca Rossa són de les més interessants; ultra les publicades de què ja hem fet esment, en publicà d'al-

(1) *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, Vol. VII, pàg. 187.

(2) *Diccionari Espasa*. Tomo 51, pàg. 1080.

(3) *L'Arquitectura Romànica a Catalunya*. Volum III, pàgs. 119 i 121.

tres, (1) les quals posteriorment foren incrementades, (2) i totes formen un conjunt que permet fer-se càrrec dels trets més importants de la història del Priorat.

El Prior d'aquest monestir, Marc Iglésies, que ho fou fins el 1466, en què va morir, és autor d'un manuscrit sobre les *Antigüedades y origen del Monasterio de Roca Rosa de la orden de San Agustín* «cuyo MSS. con otros documentos de aquella extinguida casa se conservan en el archivo de la S. iglesia de Solsona» (3). El noble Gerard Bernat de Blanes de què parla el prior Iglésies, és sens dubte, el *Geraldus de Cabrera. Gerundensis ac Urgellensis vicecomes*, fundador del monestir.

El papa Clement VIII, en Butlla del 19 de juliol del 1593, va eregir en església catedral la canònica agustina de Solsona, i dotà la nova canonical amb aquest priorat i alguns d'altres.

Els «*Sinodals de la diòcesis Gerundense*» de Romaguera del 1691, fan esment de *S. Mariæ de Rupe Russa*.

Com altres vegades ha succeït, la ruïna moral de la casa monacal, com institució, antecedi la ruïna material dels seus edificis.

Persona tan poc sospitosa com la del cronista en Bernat Boades, nascut en el mas Boades, prop de Girona, rector que fou de la parròquia de Blanes, que regí fins la seva mort, ens parla del monestir dient, que té: *una sgleya molt gran e molt forta* (4), s'expressa així: «E aquell monestir es apellat de nostra dona santa Maria de Roca Rossa. Mes ya'n va molt decaient, que'n és gran dol; e se'n deuria aver bona regonexença, e manar als priors que'i faessen la sua residència tostemp, pux que ausades han prou per viure bé, ells e'ls canonges; los quals que'n prèngan ço que'ls ne plaga del que yo dich, car tot hom sab que'n dich molta veritat, e null hom me'n fa á mentider».

Si el que acabem de veure passava abans que el Priorat pertanyés a la Canonical de Solsona, veurem el que passava després del 1593 pel que diu el Frare Joan Gaspar Roig i Jalpi, de l'ordre dels mínims, nat a Blanes el 1624 i mort el 1691, referint-se a aquests canonges: «Pero hanlo hecho de tal suerte aquellos Canónigos, que siendo assi que las rentas que sacan de aquel Priorato son muy buenas, han dexado caher del todo aquella casa

(1) *Noticias históricas*. Tomo xvi. pàgs. 231 i 232.

(2) *Noticias históricas*. Tomo xviii. pàgs. 242 i 243.

(3) Fra. Joan Gaspar Roig i Jalpi — *Resumen Historial de las Grandezas y Antigüedades de la Ciudad de Gerona*, pàg. 290.

(4) *Llibre de feyts darmes de Catalunya* - Edició: «Els Nostres Clàssics», volum III, pàgines 26, 27 i 28, obra conclusa en l'any 1420.

que no hay sino paredones descubiertos, y huviera padecido ruyna la Iglesia á no ser obra tan fuerte como es, pero en ella apenas se celebra Misa, siendo tantas las obligaciones que hay, y que se les dió aquello *cum honoribus et oneribus,...*» (1) i pel text que segueix es veu clar que ja ni un sol clergue hi vivia en aquell temps, com en un altre lloc s'expressa dient: «del antiguissimo y ya derruido Monasterio de la Roca Rosa» (2).

Desaparegut el monestir, derruïts els seus edificis, restà l'església que va esdevenir fora de culte, i així estava amb les portes aparedades, quan l'Artur Osona, l'octubre del 1884, la va veure «tota ella en peu, coberta per una sòlida teulada, plena d'oms, arbustos y herbas» i veient encara en peu el cor i el repeu de l'altar major, anotà que «les parets i la volta estan ben conservats». La casa de pagès adjunta era llavors habitada. Diferent és el present, fora de l'església sols resta desolació, i dins d'ella es veu la volta esbotzada, el cor esfondrat, sense restes de cap altar; en seixanta anys molt ha progressat aquest sòlid monument en el camí de la seva total ruïna.

La culpa de tot, de la mort i de la desaparició del monestir com a institució, i de la ruïna material dels seus edificis, deriva en aquest cas del seu emplaçament *in locis desertis*, però m'erro car he de dir: la gràcia d'haver aconseguit aquest monestir, una mort natural i tranquil·la, es deu al fet de restar enmig de la selva, lluny dels homes homeiers.

Que bé vaig trobar-me, enmig d'aquella solitud, el dilluns de Pasqüetes de l'any 1934, acompanyat d'uns pocs i escollits amics.

JOSEP DANÈS I TORRAS

La Tercera Asamblea general de la U. I. A. A.

EN compliment del que fou acordat l'any passat ací a Barcelona, la sessió d'enguany s'ha celebrat a Ginebra els dies 28 i 29 d'agost darrer, i sota l'organització de la secció genovesa del Club Alpí Suís.

(1) *Resumen Historial de las Grandezas y Antigüedades de Gerona*, pàg. 522-523.

(2) *Resumen Histórico de las Grandezas y Antigüedades de Gerona*, pàg. 291.

Van reunir-se representants de vint associacions que pertanyen a 14 països. El senyor Comte de Saint-Saud, el nostre actiu i veterà delegat i soci d'honor, portà la representació de la nostra entitat.

D'acord amb el que ens comunicà el delegat del CENTRE i la Memòria formulada pel Comitè executiu de la U. I. A. A. podem donar un resum del que fou tractat en aquella assemblea.

El *rapport* del President, Mr. Egmond d'Arcis, començà recordant el gran èxit de l'Assemblea del 1935 a Barcelona, organitzada per la nostra entitat, per a la qual tingué altes frases d'elogi. Passà revista a la tasca feta i a les dificultats sorgides en posar a la pràctica alguns dels acords presos aleshores, cosa que feia que tornessin a posar-se damunt de la taula per acabar de trobar solucions satisfactòries per a tots els membres de la U. I. A. A.

En el corrent any han demanat d'ingressar a la Unió dos nous membres: el Club Alpí Hellènic i el Club Alpí Monegasq; en l'actualitat figuren 15 països adherits a la U. I. A. A. La Memòria del President passà revista a les activitats sobresortints de la U. I. A. A. en el transcurs de l'exercici.

Entre les qüestions tractades àmpliament amb intervenció de la major part dels assembleistes figuren com a principals les següents:

Facilitats en les cabanes i refugis.—Els acords de Barcelona trobaren alguna objecció per part dels Clubs que posseeixen molts refugis i gran nombre d'associats i calia evitar les grans aglomeracions en les cabanes, que podrien produir-se amb les targes tal com foren creades l'any darrer. Finalment, a Ginebra s'acordà el següent extrem: «Les targes de refugi seran cedides de bon grat pels grans Clubs alpins a les associacions estrangeres poc nombroses, membres de la U. I. A. A., excepció feta de les associacions del propi país. Cada Club escull i designa al Comitè permanent les associacions a les quals concedeix les targes de refugis; aquesta tria és feta per un any, i pot ésser modificada cada any; al mateix temps cada club fixa per a cada un dels clubs admesos per ell, i per la durada d'un any, el nombre de targes que posa a la disposició del Comitè permanent. El Comitè permanent cedirà aquestes targes d'acord amb l'ordre d'inscripció dels demandants; la validesa de les targes és limitada a 15 dies de sojorns efectius en les cabanes. El preu de la tarja es fixa en 4 francs or.»

Aquesta fórmula s'assajarà per tot el 1937, i tots els clubs que

de moment han consentit a lliurar aquestes targes són el Club Alpí Francès, el Club Alpí Italià, la Societat Polonesa del Tatra i el Club Alpí Suís.

Marcatge i senyalament dels camins de muntanya.—La conclusió del report fou el següent: «El Comitè permanent no està, pel moment, capacitat per a presentar conclusions efectives per al marcatge i senyalament a l'alta muntanya. El problema és important, car essent una de les missions principals dels clubs alpins facilitar les excursions a les muntanyes, el senyalament de les vies d'accés als refugis i de certs recorreguts clàssics, principalment de colls, pot ajudar moltíssim els excursionistes i caravanes que es trobin en territori inconegut».

Educació alpina de la joventut.—«El programa a seguir per a l'educació alpina de la joventut hauria de tenir compte de tres factors importants: a) l'educació física que compregui la tècnica alpina; b) l'educació intel·lectual i científica que compregui l'educació estètica; c) l'educació moral que compregui el respecte que es deu a la muntanya.»

Codi internacional de senyals d'auxili i extensió de l'ús dels senyals per als alpinistes.—Les conclusions foren que els senyals d'auxili actualment en ús han d'ésser mantinguts, i si és possible simplificats, i encara han d'ésser més divulgats. Es recomana de reproduir aquests senyals en totes les guies, carnets, etc., així com en cartells. Fer-los figurar en les pancartes dels refugis o de llurs camins d'accés. La utilització dels senyals haurà d'ésser practicada en els cursos d'alpinisme i forma part de la instrucció de les caravanes de socors. L'assemblea encarrega al Comitè permanent d'estudiar un model de cartell S.O.S. que contingui indicacions ben precises i breus dels senyals d'auxili adoptats internacionalment.

Guia internacional per als alpinistes.—La Comissió encarregada d'aquest comès demanà de buscar-se un editor per a l'obra en francès i alemany, i una vegada obtingut, cada membre de la Comissió s'encarregaria de la redacció relativa a llur país, segons el model de Suècia, el qual fou presentat fa un parell d'anys pel Dr. Sjögren.

Protecció de la naturalesa alpestre.—Com a producte d'una enquesta l'assemblea estableix algunes directives generals.

Les més importants són: a) Obtenir dels governs que promulguin lleis, segons el model de la legislació italiana, que protegeixin el llocs muntanyencs de tot enlletgiment inútil. b) Fer de manera que els governs actuïn en contacte amb les associacions alpines. c) Que les comissions governamentals per a la protecció de llocs, compreguin un o diversos representants de les associacions alpines, tal com ja succeeix en diferents països. d) Sembla urgent de dedicar una actuació ben particutar a l'enlletgiment progressiu dels pobles i cases de la muntanya i combatre'l per tots els mitjans que puguin trobar les associacions alpines, per exemple: gestions prop de les autoritats locals, campanyes de premsa, conferències, intervenció de les associacions prop dels propis muntanyencs per tal de fer-los comprendre que és allò pintoresc de llurs pobles el que atreu els turistes; eventualment, boicotejar aquella estació de muntanya que voluntàriament hagi desfigurat un lloc o profanat un cim».

Cal esmentar que un dels problemes més vius en aquesta branca és el dels projectes de telefèrics a cims famosos, havent-se ocupat l'assemblea del projectat a la Meije, que tan combatut fou pel Club Alpí Francès i per totes les altres grans associacions.

Estudi de les allaus.—La Comissió internacional prossegueix els seus estudis encaminats a establir un catàleg d'allaus als Alps.

Per tal d'assajar la limitació dels accidents produïts per les allaus s'exposà la conveniència de redactar deu o quinze comandaments perquè els esquiadors puguin salvaguardar-se dels perills de la neu. I al mateix temps establir en un text extremadament breu i concís les indicacions perquè puguin fer-se càrrec de les condicions meteorològiques i de les condicions de la neu.

Relacionat amb aquest tema es tractà també de les *previsions meteorològiques i l'enllaç radiotelefònic dels refugis alpines*.

Finalment, fou aprovat el *Reglament per a la creació d'un fons internacional de socors a les víctimes indigents d'accidents de muntanya*.

A proposta del Dr. O. Sjögren, s'acordà celebrar l'assemblea de l'any proper a Estocolm (Club Alpí Suec) i acceptar en principi, encara que estatutàriament no es podrà prendre acord fins l'any vinent, la petició feta pel nostre amic Dr. R. Pilat, President del Club Alpí Txecoslovac, que el Congrés del 1938 es celebri a Txecoslovàquia, amb motiu de coincidir amb el cinquantenari de la fundació del Club de Turistes Txecoslovacs.

L'assemblea alternà les seves deliberacions, tan fecundes en encertats acords, amb els actes, recepcions i visites que els dedicà el Club Alpí Suís i la Municipalitat de Ginebra.

Amb motiu d'aquesta reunió es celebraren diverses exposicions, una d'art alpi, una altra de material de salvament i una de fotografies alpines, a la qual el CENTRE trameté una escollida collecció de vistes de les nostres muntanyes.

Com de costum clogué la Tercera Assemblea un seguit de diferents excursions que es realitzaren per les terres i muntanyes de Suïssa.

J. M.^a G.

UN FONS CATALA A LA BIBLIOTECA DE MONTPELLER

Una col·lecció inconeguda d'imatgeria popular

EL FONS VALLAT

Dos escriptors rossellonesos, Joan Amade i Josep Sebastià Pons, en les notes bibliogràfiques dels seus llibres respectivament sobre història de la literatura catalana (1) ens havien remarcat l'existència d'una collecció de goigs catalans en un «fons Vallat» de la Biblioteca municipal de Montpeller. En trobar-nos en aquesta ciutat durant uns dies del novembre darrer, per a retre homenatge junt amb l'amic Josep Carbonell en nom de Catalunya a la memòria de l'historiador de Jaume I, el Baró de Tourtoulon, amb motiu del centenari de la seva naixença, aprofitarem l'avinentsa per documentar-nos respecte al contingut d'aquell aplec de cànics populars per la relació que tenen amb la imatgeria estampada de casa nostra.

En l'amable companyia del propi Joan Amade i del Conseller municipal Jean Azèma, visitarem la Biblioteca esmentada, on fórem

(1) AMADE: *Origines et premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne au XIX.e siècle*, 1924.—PONS: *La Littérature catalane en Roussillon au XVII.e et au XVIII.e siècle*, 1929.

agradablement atesos pel seu personal i d'una manera particular pel sots-bibliotecari Pierre Virecque (1). Una visita ràpida a les sales Vallat ens féu veure la importància bibliogràfica d'aquest fons. Es tracta d'una biblioteca especialitzada en llibres d'història, de literatura, de bibliofília, de filologia, etc., entre els quals destaquen els concernents als països de llengua d'oc, i els impresos a Catalunya. Té un catàleg propi de més de dotze mil títols, entre els quals hi ha una abundor extraordinària d'opuscles i de tiratges a part, menudències sovint difícils d'aconseguir que, per aquesta raó, són d'un gran interès bibliogràfic. Ens foren mostrats exemplars raríssims, incunables, manuscrits catalans, bellíssimes enquadernacions d'època, i entre aquestes uns volums de la biblioteca donada per Pere d'Aragó al monestir de Poblet, dispersada després de l'any 1835. Els assenyalem a Eduard Toda, que es desviu a aplegar de nou els «Pere d'Aragó» al recinte de la gòtica biblioteca pobletana.

No teníem pas temps per a formar-nos concepte ni aproximadament de l'interès de tot aquell fons i, especialment, del contingut llenguadocià i català. Com sigui, però, que n'hi ha un catàleg imprès i que ens oferiren trametre'n un exemplar a Barcelona a demanda de la Biblioteca de Catalunya, la possibilitat pròxima de poder conèixer millor el contingut de la biblioteca Vallat ens féu insistir en els nostres propòsits de veure l'aplec de goigs, motivador de la troballa bibliogràfica. Se'ns aconsellà que per tractar-se de molts volums fóra millor consultar el catàleg-fitxer de la Biblioteca per tal d'escollir els que ens semblessin més adients al nostre interès.

Amb les capses de fitxes a la mà, els nostres propòsits es complicaren: no sols hi trobàrem l'anotació de volums de goigs (goigs, gozos, goccus), sinó que tinguérem l'agradable sorpresa de veure-hi inscrits diversos reculls de *Imagerie populaire espagnole*. La qualificació d'espanyola no ens va enganyar pas; sabem per experiència que fora els romanços - que més aviat són literatura que imatgeria - la majoria de la producció iconogràfica popular de la Península és catalana, encara que sigui amb text castellà. Aquesta troballa insospitada ens féu deixar de banda, pel moment, els volums d'aquells cànctics populars. Per a nosaltres, i àdhuc per a la bibliografia catalana, podia tenir un major interès aquesta col·lecció de fulls populars inconeguda, puix que des de mitjans

(1) Després Pierre Virecque ens ha tramès amablement les còpies fotogràfiques dels originals per a la il·lustració d'aquest treball; la qual cosa li agraïm, cordialment.

del segle passat hi ha hagut nombrosos gogistes i en canvi han estat escassos els aplegadors dels altres papers; altrament, molts d'aquests papers desapareixien, retallats o malmesos, en mans de la mainada. La satisfacció que ens produïa la troballa mogué el personal de la Biblioteca a servir-nos d'un cop tots els volums d'imatgeria *espagnole* junt amb altres de goigs. En una de les sales de la Biblioteca del donador, ens anaren apilant els grossos llibres facticis per tal que ens trobéssim amb més llibertat que a la sala de lectura per fullejar-los.

Tantost començarem a obrir els volums la nostra sorpresa pujà de to i es convertí en veritable alegria; Charles de Vallat era, alhora que un bibliòfil meritíssim, un dels primers col·leccionistes d'imatgeria popular al qual interessaven tots els papers que l'art i la literatura humils del poble havien inspirat. Efectivament, davant dels nostres ulls, un xic astorats, les nostres mans un poc nervioses anaven fent passar ultra els goigs, aplecs d'estampes, d'auques, de soldats, de ventalls, de cobertes de cartipàs i de paper de fumar, tot el qual constitueix el ram de la iconografia popular catalana.

El temps era breu per a veure tant de material aplegat. Calia fullejar-ho més metòdicament, per bé que la nostra estada a Montpeller era de breus dies i comportava ocupacions molt distanciades dels estudis d'imatgeria folklòrica. En el nostre viure quotidià, entre les activitats professionals, solem esmerçar els nostres ocis de geògraf als estudis imatgers. En aquell viatge ràpid al Llenguadoc, sense marge per a l'oci, treguérem temps del temps per tal de dedicar unes hores a prendre notes i poder redactar amb elles una descripció provisional d'aquests fons d'imatgeria, del qual no hi havia fins ara més notícia que les indicacions bibliogràfiques referents al fons de goigs donades pel nostre acompanyant Joan Amade i el seu conomarcà el poeta i escriptor Josep Sebastià Pons, les quals indicacions havien passat desapercebudes als nostres bibliògrafs i bibliòfils. A fi que la nostra troballa pugui ésser profitosa als estudiosos i col·leccionadors d'imatgeria popular hem cregut que fóra bo publicar les notes preses acompanyades de les aclaracions convenients. Val a dir, però, que per la nostra part aquesta publicació no té més valor que el de fer fixar l'atenció en aquest aplec i donar una lleugera orientació respecte al seu contingut. Amb tot, confiem que la nostra aportació podrà servir algun dia a qui vulgui analitzar i estudiar aquest fons popular amb més calma i major preparació que nosaltres.

LA COL·LECCIO D'IMATGERIA CATALANA

Els volums que hem vist són trenta-dos, en els quals hi ha aplegats, segons un càlcul fet ràpidament, prop de 9.300 fulls; la gran majoria són infòlio i a gran infòlio. Aquests llibres, facticis, estan relligats amb llom de pell i tapes de paper mosquejat del que s'usava per a carpetes i llibretes. L'enquadrernació d'aquests volums fou encarregada, alhora que la de la major part dels volums del fons Vallat, per l'administració de la Biblioteca Municipal un cop s'hagué ordenat la donació a base d'una deixa en numerari que la completava. Hom diu que les factures de relligador en total pujaren uns 30.000 francs.

Per a la descripció sumària dels diversos volums, els presentarem en dos apartats: un que comprendrà la imatgeria pròpiament dita i l'altre, els goigs. Els volums que es refereixen al primer agrupament els descriurem segons l'ordre de la numeració del catàleg general de la Biblioteca Municipal; en quant els del segon també els anotarem pel mateix ordre, però sols descriurem els volums dels quals poguérem considerar llur contingut. Donem, encara, abans de la indicació bibliogràfica, el número corresponent del susdit catàleg amb una V al davant indicadora del fons del qual prové i a continuació el número del Catàleg Vallat entre parèntesis.

Els fulls pròpiament iconogràfics

V. 4523 (5534). *Images petites populaires espagnoles (sujets religieux)*.—Volum in-quarto amb 230 estampes.

Les estampes són de les de quatre en un full en gran infòlio, compostes, en general, amb el boix d'un goig enquadrat per una orla de composició, dividides, però, per la meitat; potser per a fer-ne ventalls. El text, breu, ultra el nom del sant dóna alguna indicació local o d'advocació. La majoria porten peu d'impremta barceloní, però n'hi ha també d'impresos a Manresa, Cervera, Palma de Mallorca i Maó. Estan ordenades alfabèticament per llur representació hagiogràfica. Hom hi troba intercalades algunes làmines gravades al coure, de procedència diversa, generalment forastera, cadascuna de les quals inicia alguna de les representacions dels gravats en fusta.

ESTAMPA, DE MIG FULL, D'EDITOR DESCONEGUT, PINTADA AL BAC AMB NEGRE, SALMÓ
I VERMELL. EL TEMA ÉS ÚNIC DINS LA IMATGERIA CATALANA

Grandària: 31 x 21 cm.

LÀM. LXXIX

V. 8957 (5533). *Imagerie populaire espagnole*.—Dos volums petit infòlio que sumen en conjunt 431 fulls, les quatre cinques parts dels quals són papers per a ventalls.

Volum 1. er.—Es compon de 219 fulls dels quals 210 són papers per a ventalls i els nou restants, cobertes de cartipàs. Dels primers, un centenar són estampats en paper de fil i porten en llur majoria la indicació inframarginal dels editors barcelonins Pere Fullà (46 f.), Ignasi Estivill (20 f.) i Joan Llorens (34 f.); la

Han molts amos observat
que quant aneu á comprá
no goséu regatejá
si lo maco vos va al costat:
teníu un poch de pietat
de aquells que la vida os fan;
que encara que conversant
estiguéu ab los minyons,
dexeu apart las rahóns
y aixís no os enganyarán.

Vendes en la Librería de Pedro Fullà,

BERNÁT Y JOAN.

Ber. Deu te guar, amich Joan:
y que flach que te has toradit
Juan Jau pòt dir, mestre Bernat
cantant antes me ejeterradit.
Ber. Que no has fet bon casament?
Juan Si Senyor però la dona
de tant que estima la mona
ha perdut lo entusiasmat.
Ber. Com mona de cantant anadé
te ha vingut tal humorada?
Juan Allá al balco está lligada
mira que festas am ía.

Ber. Si la vistes no me engaña
jo diria que es persona.
Juan Que no veu que es una mona
de las mes llans de Espanya.
Ber. Puita per sienc regaleit
porreuen una demá.
Juan A la rambla podré aná
que veuré tot lo remat.
Corres certes monas
que casavol diria que son
persona.

en la calle de la Librería.

Un full de Pere Fullà, per a ventalls, desconegut

(Grandària de l'original, 30 x 21 cm.)

resta estan mancats de peu d'impremta. Pertanyen, però, a la mateixa època d'aquells, que ha de situar-se entre els anys 1820 i 1850. Els altres, en paper mecànic, són, naturalment, més tardans i gairebé tots provenen de la Palma de Santa Caterina, del mateix Llorens o del seu fill Antoni. Les cobertes de cartipàs tanquen el volum factici; una d'elles és un plec per a aprendre a escriure els infants. La primera pàgina va estampada al bac - amb un motlle per al negre i tres contramotlles per al color - i les altres van pautaades per a les pràctiques d'escriptura. El gravat representa uns personatges en una biblioteca i entre ells Bufon. Les

Gravats al boix d'un full amb cobertes per a llibres de paper de fumar. Hi manca el text que havia d'anar al peu, imprès a part

altres vuit cobertes són tirades al bac, però sols en negre i a dues imatges el full, sense pautat al darrera; com si fossin destinades també a muntar ventalls. Porten escenes de la vida del «fill pròdig».

Volum 2.º—Està format per 212 fulls, dels quals unes tres quartes parts són pròpiament per a ventalls. Hi ha, a més, fulls d'altres rams de la imatgeria popular (estampes, cobertes de paper de fumar, pseudo-auques i làmines gravades al coure).

El gros dels ventalls és format per papers dels editors Josep Lluc (40 f.) i Antoni Bosch (43 f.) de Barcelona i Miquel Homs (51 f.) de Girona. Els fulls barcelonins tant pels versos com pels gravats tenen les característiques típiques dels ventalls del vuitcents. Els gironins, en canvi, són una adaptació de gravats antics, de boixos moderns aprofitats o de gravats obtinguts per altres procediments gràfics (litografia, zincografia), que donen al conjunt de l'Homs una varietat indecisa. En aquest conjunt heterogeni es destaquen quatre fulls les vinyetes dels quals, signades «Katúful», són degudes al llapis singular de Modest Urgell. Es tracta d'exemplars rars.

Segueixen 38 fulls a dues imatges religioses cada un; 12 fulls per a «ventalls de quarto»; dues pseudo-auques de divuit vinyetes gravades al coure, probablement madrilenyes, i tres fulls en paper groc amb la figuració típica de «l'àvia Quaresma», (de la qual els infants retallaven un dels set peus cada setmana). El gravat d'aquest full ens era desconegut. Després d'aquests fulls grocs ve un paper estampat al bac amb una parella que dansa al so que toca un violinista, la qual, inspirada en un coure estranger, resulta una de les poques estampes de tema profà de la nostra imatgeria popular; aquest full també és rar. La resta d'aquest volum està formada per làmines al coure (cinc d'elles del gravador català Josep Coromina), i dos fulls amb cobertes per a paper de fumar, un al coure i l'altre

Aquestes cobertes, gravades, al boix, són molt rares. Generalment, dibuix i lletra eren oberts en coure. (Grandària de cada rectangle 50 x 35 cm.)

al boix. Els dels dos gravats són interessants, l'un per representar escenes de la vida de Serrallonga i l'altre per les parelles picaresques que porta: aquests dos papers escassegen molt. El més notable d'aquests dos volums és el nombre de fulls per a ventalls que contenen (uns 350 en total) per la qual cosa constitueixen un dels escassos aplecs d'aquests papers populars, car per ésser destinats a cobrir els cartrons d'aquell estris, l'enorme producció que se'n féu durant un segle fou consumida en aquesta manufactura. Només algun remanent de papers d'algun estoc botiguer ha pogut donar els fulls existents a les rares col·leccions actuals d'aquesta mena d'imatgeria. I els fulls per a ventalls que més escassegen són els d'en Fullà i els de l'Homs, que en la col·lecció Vallat hi són representats, no obstant, per una cinquantena de papers de cada un d'aquests editors, la qual cosa fa l'aplegament més remarcable.

V. 8894 (5532) *Imagerie populaire espagnole.*

Volum 1.er « Sujets religieux ».—Conté uns 200 fulls, gran infòlio, entre els quals predominen les estampes grans, junt amb auques de tema hagiogràfic ordenades unes i altres segons els noms dels sants representats.

Es tracta de gravats de procedència editorial molt variada. N'hi ha dels impressors barcelonins Francesc Ifern, Joan Jolis, vídua Pla, Joan i Jaume Gaspar, Francesc Surià, Josep Rubió, vídua Al·tès, Rafael Figaró, Manuel Texero, Pau Nadal, Carles Gibert i Tutó, Ignasi Estivill i Bartomeu Giralt; n'hi ha dels manresans Pau Roca, Ignasi Abadal i Domènec Coma; n'hi ha del gironí Jaume Brò, dels tarragonins Ignasi Boix i Magí Canals, dels reusencs Rafael Compte i Narcís Roca i dels valencians Agustí Laborda, Ildefons Mompí i Domingo i Mompí. Aquesta relació de noms d'impressors situa el contingut d'estamperia d'aquest llibre des de darre-

ries del segle XVII a mitjants del segle XIX. La majoria de fulls valencians són pintats a la morisca; en canvi, els catalans, en general, són en negre, per bé que també n'hi ha alguns de colorits. D'aquests, els més, són de l'Estivill; uns, els vells, pintats també a la morisca; els altres, al bac. Entre els que no són de l'Estivill hi figura un exemplar de can Jaume Brò, de Girona, pintat barroerament a la trepa, com un que n'hi ha a les carpetes de la Biblioteca de la Junta de Museus de Barcelona (1).

Les auques dels editors Llorens, Bosch i Mares (un català establert a Madrid), van intercalades al costat de les estampes que corresponen a la mateixa figura hagiogràfica. Amb igual criteri hi ha intercalats també uns coures i algunes litografies colorides de P. Martí de València.

Volum 2.^{on}—Fulls, del mateix format i del mateix ram popular que els del volum anterior, en nombre també d'uns tres-cents.

Les estampes s'hi intercalen amb auques d'igual representació hagiogràfica i alguns fulls de processons. La majoria de les estampes són de tiratge especial i tardà. Hi ha 38 estampes amb gravats dels Abadal de Moià (segle XVII) tirades a mà sobre paper de barba, com si fossin proves. És una forma d'estampació dels gravats abadalencs que no hem vist en cap altra col·lecció. Hom diria que el col·leccionista es féu fer a ca l'Abadal de Manresa, descendent dels de Moià, una còpia dels boixos dels fons de la casa. I n'hi ha 64 més, que ens són ben conegudes, impreses en negre sobre paper mecànic, amb els boixos d'estampar al bac, sortides possiblement del fons de Josep Simó. Hi figuren també diversos fulls, alguns dels quals deuen ésser de procedència castellana, d'estampes per a detallar, de quatre, vuit i més imatges. Entre les auques cal remarcar per la seva raresa i per tractar-se d'un exemplar impecable la de la processó de la Cinta de Tortosa, del tiratge original amb els versos del pagès tortosí que la dictà.

Volum 3.er Sujets diverses.—Aplega aquest tomo uns dos-cents fulls gran infòlio de papers variats, però en llur immensa majoria auques i soldats.

Comença el llibre amb vint fulls de temes populars diversos, d'entre els quals cal destacar un Joc de l'oca, estampat per Magí Canals a Tarragona entre els anys 1756 i 1786. Té la particularitat d'ésser fins ara el full d'aquesta mena més antic entre els

(1) Vegeu per tot el que fa referència als procediments d'acolorir els fulls populars «Els soldats i altres papers de rengles», obra que tenim publicada en col·laboració amb Joan Amades i Josep Colominas, pàgs. 55 al 76.

impresos a Catalunya. (En coneixem de mallorquins del segle XVII). Es tracta, doncs, d'un exemplar únic. Vénen després les auques en nombre de 102, provinents dels editors Llorens, Bosch, Simó i Estivill. Segueix una sèrie de 78 fulls de soldats de can Simó, tots estampats en negre sobre paper mecànic, per consegüent d'estampació tardana, tal com se'n veuen en major o en menor nombre a tots els aplegaments de fulls de rengle. A continuació s'hi troben quatre fulls amb soldats de la Guerra del francès, dels quals en tenim descrits tres amb els números 2, 4 i 5 en el catàleg de fulls de rengle del llibre esmentat en la nota anterior. El quart, però, ens era desconegut i per tant no està catalogat. De consegüent cal descriure'l.

Representa un esquadró de cavalleria lleugera; els soldats van a rengles de tres en tres. (Aquesta superposició de les figures és una forma de representació molt poc usada en la imatgeria popular de casa nostra, perquè no devia plaure a la mainada que volia retallar els soldats d'un a un). Pel casc semblen dragons, per bé que hi porten viscera com certes forces de cavalleria de l'any 1807; pel sabre també podrien correspondre a aquell cos, però la llança amb una banderola, - que per la grandària és una veritable bandera, - permet considerar-los com a llancers. El confusionisme en l'armament i l'uniforme d'aquestes figures és propi de la improvisació de tropes de la Guerra del Francès, quan era qüestió d'oposar-se sense perdre temps a la invasió napoleònica. Aleshores hom procurava armar forces similars a les franceses que més efecte produïen en el poble, com foren les de llancers, dragons i cuirassers, per tal de treure'ls el prestigi de tota força nova i mostrar alhora que els soldats catalans anaven tan ben equipats com els invasors.

Aquest full caldria titular-lo «Esquadró de dragons amb llança de la Guerra del Francès», i intercalar-lo en el susdit catàleg, a continuació del n.º 3, representació d'uns húsars amb llança, amb el n.º 3 bis, puix que tant pel dibuix com pel colorit s'agermana amb els cinc primers fulls catalogats en aquell llibre.

Tornant als altres fulls del volum, cal dir que hi ha diversos papers de l'Antoni Bosch amb soldats, en negre, i tots sense gens d'interès per la poca gràcia d'aquests fulls de rengle de Bou de la Plaça Nova. El volum es tanca amb fulls de la mateixa mena d'En Joan Llorens, uns en negre i altres colorits a la trepa. Aquesta manera de pintar deguda a la influència de la imatgeria d'Epinal, és ja la modernització dels fulls de soldats que portaran aquest ram a la

decadència. No obstant tots aquests fulls tenen encara una certa puerilitat i amb llur colorit semblen vistosos. Entre els del volum figura el de «El general Prim i voluntaris catalans de la Guerra d'Àfrica» que escasseja, malgrat el crit que degué tenir.

Volum 4.^{rt} «Sujets divers».—Hi ha relligats en aquest volum també uns dos-cents cinquanta fulls en gran infòlio igualment, la majoria dels quals són auques, però hi ha també fulls de «toros», cobertes de paper de fumar i algun cartell.

S'obre aquest llibre factici amb un seguit de fulls que presenten les «suertes» de les curses de braus. Comença amb vuit papers de l'editor Solà, en els quals les escenes de torejar són presentades amb una gran simplicitat de mitjans, però dibuixades i gravades amb elegància. Un dels fulls és acolorit d'època, al bac, en vermell, salmó i verd. Degueren ésser els primers fulls d'aquest tema que es publicaren; aparegueren entre els anys 1820 i 1830. Després Pere Simó publicà onze fulls amb altres tantes «suertes» de dues escenes repetides a cada paper, dels quals en aquest volum n'hi ha set; hi manquen les «suertes» V, VII, VIII i IX. Les escenes van emmarcades dins una franja floral; el conjunt és decoratiu i ben dibuixat. Tant aquests fulls com els anteriors no abunden gaire a les col·leccions.

Encara hi ha altres fulls de «toros»: unes auques; uns papers amb quatre «suertes» cada un, probablement madrilenys - l'editor sense gràcia volgué fer la competència als fulls d'en Simó donant més escenes a cada paper - i dotze làmines acolorides de la «Litografia Industrial Quincallera» de Barcelona.

Després continua el ram de les auques amb alguns fulls valencians, altres de l'Estivill, de la Vidua de Pere Simó i de l'Homs. Del primer editor hi ha «Vida de la mujer borracha. Vida del hombre borracho» (n.º 119 del nostre catàleg) colorida, i del qual full no coneixem més que un exemplar. Volem anotar que entre els ventalls de l'Estivill que hi ha en un dels volums anteriorment descrits (V. 8957, vol. 1.er), alguns porten per capçalera boixos d'una auca titulada «Constitución» (n.º 106 del nostre catàleg) entre els quals n'hi ha que no apareixen en la susdita auca, com pot veure's pels dos boixos que reproduïm com a mostra. De l'auquer gironí hi ha els núms. 50, 51, 54 i 55 de la seva ordenació, tirats en litografia. El núm 54 és la «Auca de Bernat Xinxola», amb dibuix i rodolins de Modest Urgell, que nosaltres hem qualificat de la «més autòctona» de les auques catalanes. N'hi ha dos exemplars: un en negre i l'altre en bistre. Escassegen els fulls d'aquesta edició.

Vénen seguidament unes noranta auques de la Palma de Santa Caterina, entre les quals hi ha exemplars repetits, però de tiratge diferent. Cal dir que aquestes repeticions de fulls ja les havíem observat també en els volums anteriors, la qual cosa indica que l'arplegador d'aquesta col·lecció era un col·leccionista complet i meticulós, puix que no sols aplegava exemplars representatius sinó que de cada un recollia les edicions que trobava. Aquesta fallera ens ha permès conèixer un exemplar de «Historia de Pierres y Magalona», n.º 42, d'En Joan Llorens, amb el títol «Historia de España, desde el reinado de Carlos IV al de Isabel 2.ª», que correspon al n.º 39 de la catalogació editorial. Charles de Vallat en una

Boix de l'auca titulada «Constitución», de l'editor Estivill que es troba en tots els exemplars coneguts

Boix de la mateixa auca i d'igual número però de dibuix diferent que figura en un ventall del mateix editor

(Grandària natural)

nota que figura en aquest exemplar equivocat fa constar l'errada; errada que de totes maneres avalora el full.

Segueix un plec d'unes vuitanta auques madrilenyes, quatre de les quals són de Ferrer i Cia.; la resta de Josep M.ª Marés.

Com ja aclarirem en el llibre de «Les Auques» (1) aquests papers d'en Marés són d'inspiració catalana. No sols per ésser català aquest editor sinó perquè introduí l'auca pròpiament dita a la imatgeria espanyola, i haver-se valgut sovint de dibuixants (Ramon Puiggarí, Tomàs Padró) i gravadors catalans (Miquel Cabanach, Josep Noguera i Celestí Sadurní). ¿Seria també

(1) *Les Auques*, obra escrita també en col·laboració amb Joan Amades i Josep Colominas.

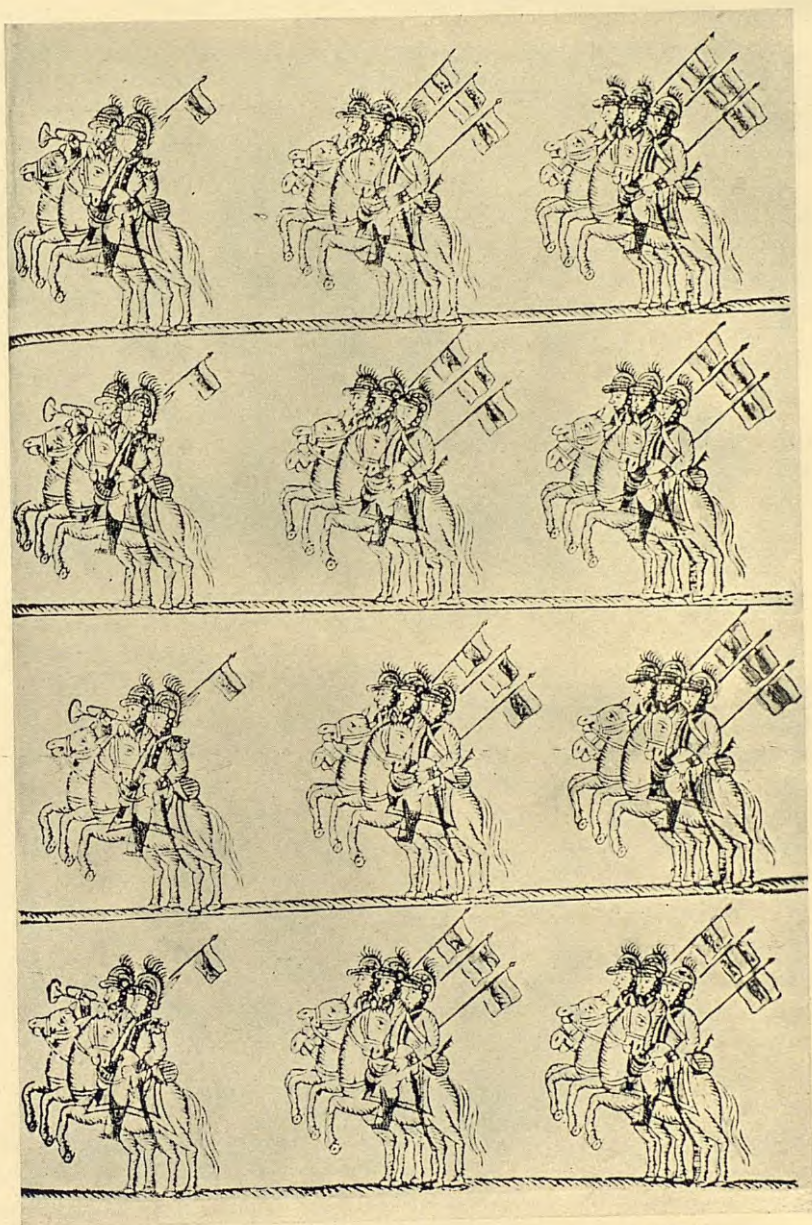
català l'editor Ferrer? El nom almenys ho és ben declaradament.

Encaixat entre les auques i els fulls finals hi ha un paper de rengles que ens era desconegut, per la qual cosa l'hem d'assenyalar també com a exemplar únic. És d'una grandària major que la corrent en els papers grans de la imatgeria popular, tots ells en gran infòlio, és a dir, d'uns 42 x 30 cm., aquest, però, amida 50 x 36. A causa de la seva grandària l'exemplar fou plegat per la meitat en fer la relligadura. Així mateix la imatge que s'hi representa no és pas corrent: figura un gran vaixell guarnit de banderes. No coneixem altres papers de rengle amb aquest contingut que dos de la casa Simó, en tiratge tardà sobre paper mecànic, un dels quals és acolorit. En el nostre catàleg del llibre de «Els Soldats», aquests fulls porten els núms. 108 i 110. En canvi, l'exemplar del qual parlem, sembla un tiratge d'època, no sols per ésser estampat en paper de fil sinó per estar pintat al bac; els colors són vermell, groc i blau de tons càlids. Es tracta d'una nau de guerra amb una seixantena de canons, guarnida, com hem dit, de banderes, amb aire de festa, que fa salves en el moment que una falua se li acostava amb un personatge a bord. Com a imatge de vaixell és magnífica, com a full popular, notable. El to calent del colorit l'agermana amb les grans estampes de la casa Estivill, per la qual cosa l'atribuïm a aquest editor. Per tal d'incluir-la en el susdit catàleg li donem el número 108 bis, amb la denominació de «Navili de guerra espanyol empavesat, del primer quart del segle XIX».

Clouen aquest volum tres cartells anunciadors d'almanacs, dels quals cal destacar els de «El Tiburón» i de «El Xanguet», editats per l'Innocenci López; l'auca «Historia de la gloriosa», que descriu amb ironia la revolució del 1869, i una vint-i-cinquena de fulls amb cobertes de paper de fumar. D'aquests, vint són tiratges especials, proves al bac, en vermell, per satisfer uns desigs de col·leccionista; la resta són papers originals obtinguts amb distints procediments gràfics.

V. 8897 (12054). *Recueil de planxes (gravures, lithographies, etc.) représentant des sujets populaires espagnols, russes, anglais, etc.*—Volum infòlio, d'uns dos-cents fulls molt heterogenis, sense res d'imatgeria popular catalana.

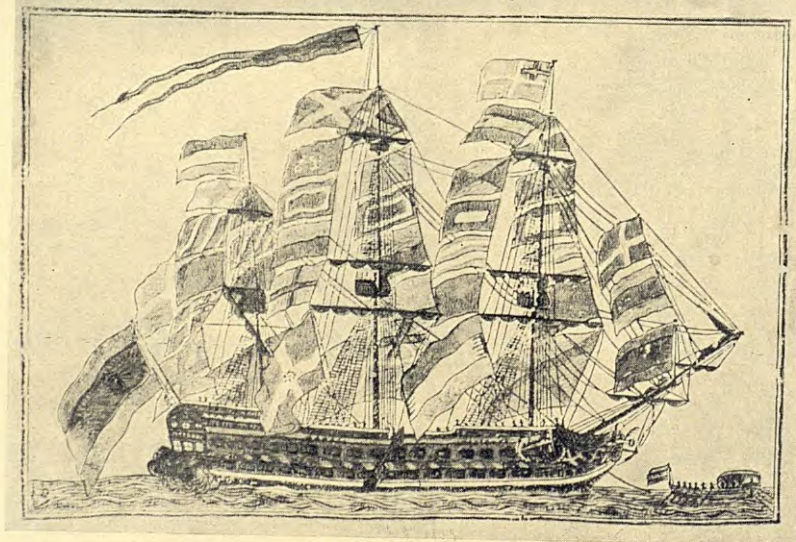
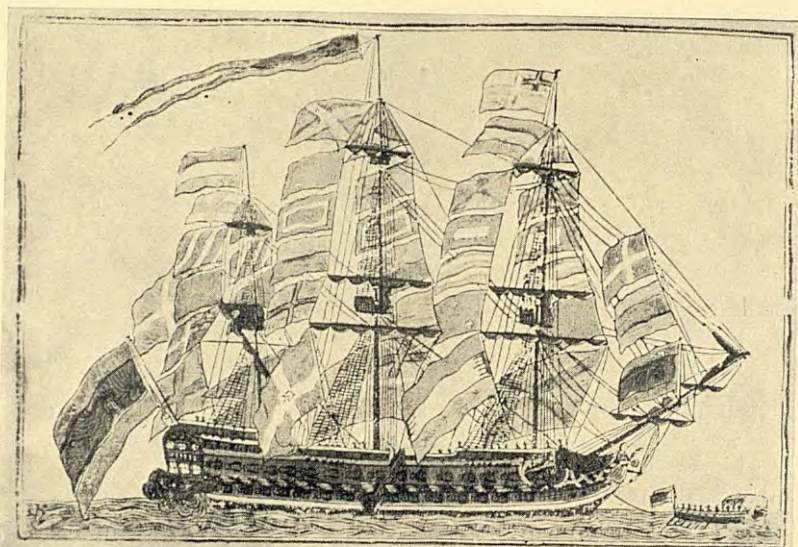
Fora de vuit làmines a l'acer amb escenes de la Guerra del Francès, dibuixades per Bonaventura Planella, prou conegudes, i potser d'altres quatre làmines al coure, anònimes, amb escenes de balls

ESQUADRÓ DE DRAGONS AMR LLANÇA DE LA GUERRA DEL FRANCÈS
FULL DE RENGLÉ, DESCONEGUT, ESTAMPAT AL BAC AMB NEGRE CLAR, BLAU PLOM, GROC
VERMELL CLAR I PERLA

Grandària: 42 x 30

LÀM. LXXXI

NAVILI DE GUERRA ESPANYOL EMPAVESAT, DEL PRIMER QUART DEL SEGLE XIX
FULL D'IGNASI ESTIVILL, ESTAMPAT AL BAC AMB NEGRE I VERMELL, GROC I BLAU CÀLIDS
Grandària de l'original 50 x 36 cm.

espanyols, deliciosament interpretats, que no havíem vist mai, la resta són fulls d'aire popular italians, russos, francesos (Epinal) i anglesos, sense gran interès imatger. Els provinents d'Anglaterra, entre els quals hi ha ombres, soldats i caricatures, són completament anodins, sense cap gràcia.

Amb aquest volum acaba la imatgeria popular pròpiament dita, és a dir, el recull de fulls en els quals el gravat, la imatge, domina, i la lletra, quan n'hi ha, hi fa un paper d'auxiliar, secundari, al revés del que es presenta en els goigs i els romanços.

La col·lecció de goigs

Els goigs per llur nombre constitueixen la porció més voluminosa del fons Vallat d'imatgeria. N'hi ha 24 tomos amb un total aproximat de 7.300 fulls. La desproporció d'aquesta xifra amb la dels fulls pròpiament imatgers (uns 2.000 a penes) és la mateixa que s'observa en totes les col·leccions imatgeres. I s'explica perquè ultra ésser incomparablement més nombroses les fonts productores d'aquests fulls de l'himnari sacro-popular, eren fulls que la gent conservava, mentre que, en general, els altres anaven destinats o bé als jocs de la mainada (auques i papers de rengle), que sovint retallava, o bé solien ésser llençats (cobertes de cartipàs i de paper de fumar), o bé servien per a enganxar sobre cartró (ventalls). Només les estampes grans tenien més possibilitats d'ésser guardades, però moltes d'elles anaven enganxades a les parets i en embrutar-se o fer-se malbé eren cremades.

Els goigs per llur abundor i per haver-se'n editat arreu de Catalunya on hi hagués una impremta, mal que fos modesta, són d'un gran interès per a l'estudi de la Tipografia catalana. Llur estudi ens pot donar dades per a historiar i situar moltes impremtes i per a seguir l'evolució tècnica de l'art de l'impressor a casa nostra. Els diversos elements que componen aquests fulls: lletra dels goigs, titulars, gravat il·lustrador, vinyetes, filets de l'enquadrament, etc., donaven motiu, dins un tipus clàssic de presentació, que el caixista mostrés el seu bon gust en la composició. En el nostre país, on la producció llibrera no fou gaire voluminosa durant els segles xvi, xvii i xviii i el primer quart del xix, l'historiador de les arts tipogràfiques trobarà un recurs pròdig en exemples en les col·leccions de goigs que com les de l'Arxiu Històric de la Ciutat i la Biblioteca de Catalunya compten llurs exemplars per de-

senes de milers. Amb tot, com que malgrat i haver-hi a Catalunya aplecs tan voluminosos de goigs, no és possible que en cap d'ells hi hagi exemplars de tots els goigs publicats, és indispensable conèixer les colleccions menors a fi que un dia amb l'estudi dels materials d'unes i altres es pugui establir un catàleg total, que fóra una de les grans aportacions al coneixement de la nostra cultura en el passat i de l'art de la impremta.

Per a col·laborar-hi anotarem els volums de goig del fons Vallat, sense però detallar-ne el contingut més enllà del que diu la fitxa bibliogràfica del catàleg de la Biblioteca; detall altrament innecessari donada l'homogeneïtat de l'aplec i ésser aquests fulls populars, com hem dit, gairebé tots ells disposats en un format i en una composició típics.

- V. 8893 (11.907).—«Goigs catalans. Recueil de 145 pièces in-folio, imprimées dans diverses villes de la Catalogne».
- V. 8895 (11.908).—«Gozos, décimas, etc. Recueil de 196 pièces in-folio, imprimées dans diverses villes d'Espagne».
- V. 9914 (4771).—«Goigs roussillonnais. Recueil factice de 66 pièces reliées en 1 vol. in-folio».
- V. 9920 (4777).—«Goccius sardes. Recueil factice in-folio de 46 pièces, imprimées dans diverses villes de Sardaigne».
- V. 10.478 (4769).—«Goigs catalans. Recueil factice de 2.903 pièces reliées en 8 vol. in-folio».
- V. 10.479 (4770).—«Goigs y gozos. Santoral catalan et espagnol, composé de 1.011 pièces formant un recueil factice de 4 vol. in-folio».
- V. 10.481 (4775).—«Gozos espagnols. Recueil factice de 2.952 pièces recuilies dans toutes les villes de l'Espagne et reliées en 8 vol. in-folio».

Ultra aquests volums de fulls de goigs hi ha sis títols més en el Catàleg referents a aquests càntics; com que es tracta, però, de publicacions amb goigs aplegats i algun d'ells no és més que un recull manuscrit, no els anotem perquè pròpiament ja no contenen fulls populars.

L'interès d'aquest aplec augmenta si es té en compte que fou

fet seixanta anys enrera, quan era més fàcil trobar papers antics i no hi havia encara l'allau d'impressions modernes, generalment sense gaire valor tipogràfic, les quals han nodrit desmesuradament les col·leccions més recents. No obstant, vers aquella data el gogista Pau Parassols i Pi ja havia començat a «inventar-ne» per satisfer la pruija col·leccionadora dels primers aplegadors de goigs, que els feien imprimir sobre paper de barba a can Lluís Tasso.

El poc temps de què disposàrem durant la nostra estada a Montpeller no ens permeté fullejar tota aquesta sèrie de 24 volums de goigs. Tan sols poguérem fer-ho amb els vuit volums del número V. 10.478 (4769), format per un aplegament de goigs tots de text català.

Els fulls hi són ordenats en ordre alfabètic per santoral. Aquesta ha estat la forma de classificació usada des dels primers gogistes, els quals s'atenien a la representació hagiogràfica d'aquests papers populars. Només darrerament, en veure el valor documental d'aquests fulls per a l'estudi de l'art tipogràfic, és quan s'ha començat llur ordenació per poblacions i per imprentes. No és estrany, doncs, que Charles de Vallat classifiqués els seus goigs a la manera dels col·leccionistes primitius. Cal remarcar, però, que devia interessar-li també la lletra de l'himne, com a document de literatura popular, puix que en els volums fullejats hem trobat goigs manuscrits, copiats pel mateix Vallat. Aquestes còpies són fetes amb una lletra lleugera, seguida, gairebé femenina.

Els tres primers volums no contenen més que fulls d'advocacions marianes; els tres següents són de sants; el setè de santes, i l'últim de càntics nadalencs, de festes fixes i mòbils, etc. Cada una d'aquestes quatre grans divisions va precedida d'una taula general manuscrita pel mateix col·leccionador, en la qual figura per ordre el nom del titular de cada goig, que serveix de base a l'ordenació alfabètica, junt amb el primer vers del càntic, el lloc i data de la impressió i el nom de l'estamper. El contingut bibliogràfic d'aquest índex mostra que l'interès de Charles de Vallat anava més enllà dels motius hagiogràfics.

A l'igual que en els volums d'iconografia religiosa abans descrits, també hi ha làmines o estampes intercalades amb la representació de la imatge a la qual van adreçats els goigs que segueixen.

És molt difícil amb una visió tan somera remarcar els exem-

plars rars que hi pugui haver, i ho és més si es té en compte que els goigs colleccionats fins ara deuen passar de cent mil, veritable selva de papers populars que ningú no ha aclarit encara amb un estudi acurat i complet. Hem de confessar que els que hem treballat per establir un coneixement i una ordenació de les auques i els papers de rengle, els quals fulls ni en el catàleg ni en les col·leccions passen d'uns centenars, aquella massa enorme de paper ens fa respecte.

A través d'una ullada ràpida, poguérem donar-nos compte, però, del perfecte estat de conservació de tots els fulls aplegats, del gran interès tipogràfic de molts d'ells i de la varietat de llur procedència. La majoria són del segle XIX, encara que no passen de l'any 1876; n'hi ha bastants del segle XVIII i alguns del XVII, que és la proporció en l'ordre cronològic del contingut de les col·leccions dels gogistes més importants.

* * *

Ací acaba la nostra descripció somera de la col·lecció d'imatgeria popular catalana de la Biblioteca Municipal de Montpeller. El lector s'haurà sorprès, però, que bo i figurant-hi tots els rams de la imatgeria popular, àdhuc ventalls, cobertes de paper de fumar i cobertes de cartipàs, no hi hagi, en canvi, romanços. Estranyats també d'aquesta falla interrogàrem els amables bibliotecaris, però, malgrat llur afany per servir-nos no poguérem trobar cap recull d'aquests plec de literatura i imatgeria popular. Val a dir que en general els romanços no figuraven en les primeres col·leccions d'imatgeria popular. Per la nostra banda, només hem trobat aquest rengle imatger en la col·lecció Compte, iniciada per Guillem Compte vers el 1868. El fet que Compte fos descendent d'una família d'impressors de fulls populars que tenien botiga a Reus, almenys des de mitjans del segle XVIII, podria explicar que aplegués també romanços. Cal convenir que el contingut sovint truculent i sovint groller d'aquests papers podria ésser causa que els colleccionistes d'imatgeria i literatura populars sentissin repulsió per ells. Amb tot sembla que el Dr. Sardà i Salvany, apòlogista catòlic, guardava també romanços entre els papers de la seva col·lecció imatgera. En canvi hi hagué persones que aplegaven romanços i els feien relligar en volums. Sigui el que vulgui, potser Charles de Vallat no s'afecionà a aquest ram de la imatgeria, és cosa, però, que ens estranya.

CHARLES DE VALLAT, BIBLIOFIL I COL·LECCIONISTA

Feta la presentació de la imatgeria catalana d'aquest fons montpellerí, ens interessaria poder presentar degudament la personalitat del seu aplegador, l'home que tingué la preocupació de formar una biblioteca tan notable i de colleccionar aquest recull copios de fulls en una època en què els bibliògrafs catalans eren *rara avis* i en què hom considerava els papers populars com una menudalla dins les arts gràfiques, sense cap interès artístic ni literari.

Charles de Vallat, vescomte de Vallat, nasqué a Montpeller el 1816. L'ambient universitari de la ciutat que veié néixer a Jaume el Conqueridor, i l'ambient felibrenc en plena pujança, desvetllarien en el jove Vallat l'amor a la llengua vernàcula.

Entaulada amistat amb els poetes, prosadors i erudits llenguadocians, la seva afeció, afavorida per una cultura selecta, el portà a l'estudi i a l'aplegament de la producció de les llengües romàniques populars que els idiomes estatals tractaven d'ofegar.

De Vallat ingressà a la carrera consular i diplomàtica, en la qual arribà a ministre plenipotenciari. Als 44 anys vingué a Barcelona de cònsol de França; era a les darreries de l'any 1860; hi restà fins les acaballes del 1870. Dels Alps als Pirineus el moviment erudit i literari per la renaixença de les llengües d'oc, animat sobretot pel geni poètic de Mistral, es trobava en plena pujança; alhora que a Catalunya la renaixença literària estimulada per un anhel més o menys precís de reivindicació nacional prenia esclat amb els Jocs Florals establerts el 1859, les representacions de teatre català i les publicacions catalanes sovintejades.

Ací el vescomte de Vallat trobaria un ambient literari i erudit, alhora que artístic, tan abrandat com el del seu país natal, el qual, en els seus desplaçaments consulars, devia enyorar manta volta. En trobar-se entre els escriptors i artistes catalans s'hi degué sentir com si fos a la seva terra malgrat la circumspècció a què l'obligava el seu càrrec oficial. S'endevina en les ratlles que transcrivim a continuació d'una lletra en castellà, adreçada a Milà i Fontanals des del consolat de Londres, el gener del 1871, bo i excusant-se de no haver pogut despedir-se d'ell: «Hace años que me estaba negando en admitir el destino de Londres, aunque sabiendo que tenía más importancia que no Barcelona; pero el clima lo aborrezco, y, V. lo sabe, soy latino y muy buen latino». Parla de la seva estada a les vores del Tàmessis i diu: «Mi vida se

parece poco con la de Barcelona: niebla y asuntos oficiales...». Afegeix que és un país «en el cual se trata mucho más en algodones y en pólvora que no en Letras y en Filosofía». A més, per aquelles mostres de fulls populars que hi recollí no podria distreure's gaire amb la imatgeria anglesa. Set anys més tard, en una altra lletra al mateix destinatari, datada el 1877, a París, parla del seu propòsit per quan es retiri de la carrera, que serà aviat, de «aller, si Dieu me le permet, revoir mes bons amis de Barcelone» (1). És evident, doncs, que a la Ciutat comtal s'hi trobà bé i que féu amistats durables.

Hem cercat en va el nom d'aquest montpellerí notable entre les relacions de festes literàries i d'actes oficials; en les llistes d'Adjunts dels Jocs Florals o en les d'acadèmics i membres corresponents de l'Acadèmia de Bones Lletres, i tampoc no l'hi hem trobat. Només l'hem vist en la relació de subscriptors de «Lo Gay Saber», en la primera època de publicació d'aquest periòdic (1868-1869), encara que hi figura amb la denominació «Lo Consol de França». No li plauria que el seu nom fos notat massa; potser, el seu temperament el portava més aviat a l'estudi reclòs fora de les activitats públiques de cap mena. Sembla demostrar-ho també l'escassetat de les seves publicacions: puix fora d'un Formulari diplomàtic i consular, escrit amb col·laboració, sols hem trobat publicat un treball seu. Es tracta de la presentació de «Poésies languedociennes de Leon Rouvière», publicat l'any 1841 a la «Revue des langues romanes» de Montpeller. Consisteix en la publicació del primer cant de l'Eneida en subdialecte montpellerenc, tal com es parlava del 1830 al 1840, precedida d'una breu nota crítica amb la semblança literària de Rouvière. Com a treball d'escriptor i d'erudició és ben poca cosa. De Vallat era més aviat un col·leccionista, un bibliòfil erudit i la seva afició pel llibre li absorbí els seus ocis professionals. Així es comprendria que pogués aplegar aquells 12.000 títols.

Amb tot, a Barcelona la tasca se li facilitaria. Vallat s'hi trobava en aquell temps benaurat, quan en Llordachs venia incunables a deu rals i originals del XVI a dues pessetes; en Mero Gual comprava els llibres antics per aprofitar els pergamins de les cobertes, els quals eren venuts per a fer timbals, i el «Matalasser» venia el llibre vell al preu únic de cinc pessetes.

És molt possible que l'afany d'aplegar tota mena de publica-

(1) *Epistolari d'En Milà i Fontanals*, correspondència recollida i anotada per L. Nicolau d'Olwer. 2 vols. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.

cions de llengua i d'esperit català el portés al ram imatger, ja fos perquè en les botigues dels llibrers antiquaris del temps, hi trobés els primers gogistes o bé perquè les parades de soldats, d'auques i de ventalls el posessin en camí de trobar els fons barcelonins de l'Antoni Bosch, al Bou de la Plaça Nova, i d'En Joan Llorenç a la Palma de Santa Caterina. Aleshores era el temps en què aquells dos imatgers es trobaven en l'esclat de llur producció i, possiblement, ja havien adquirit, en tot o en part, el material de l'Estivill, d'en Simó, d'en Lluc i de can Piferrer. El vescomte de Vallat trobaria en aquelles botigues humils uns fons d'imatge popular variats, esplèndids, aplegadors de fulls de diverses procedències catalanes i valencianes, i en restaria sorprès i admirat com en Charles Nodier, l'any 1832, o el Baró Charles Davillier i Gustave Doré el 1862.

Les seves aficions el posarien aviat en contacte amb els dos nuclis inicials d'aplegadors de la nostra imatge. Un d'ells, de tendències religioses, recollia els goigs, i probablement estampes; constituïa l'Associació de Gogistes fundada el 1854. En fou aviat capdavanter el prevere Pau Parassols i Pi, «inventor» de més de 1.500 goigs, del qual ja hem trobat mostres repetides de la seva facúndia en la col·lecció Vallat. L'altre nucli de tendències literàries i artístiques, sense formar cap mena d'agrupament, era donat als papers profans, auques, soldats, romanços, etc. Vallat degué entaular relació amb alguns dels aficionats a aquests rams i a la vista de llurs col·leccions primerenques el seu esperit col·leccionador es decantaria vers la nova empresa.

Entre els col·leccionistes més destacats d'aquella primera generació aplegadora hi havia, sense comptar els gogistes, En Salvador Bordes, potser el més primerenc dels aquistes; En Santiago Àngel Saura, polígraf superficial i arreplegador aferrissat; el metge Joan Font i Guitart, intel·lectual i definidor en aucologia; En Conrat Roure, advocat, polític i literat; En Joan Caballé, mestre d'obres; En Joan Cardona, mestre de minyons, i En Guillem Compte, d'ascendència imatgera, comerciant de vins i fruites seques. Amb qui d'ells Vallat entaularia relacions i qui seria el seu orientador primer dins la imatge? Ara com ara no tenim elements per a fixar cap d'aquestes concomitàncies; amb tot i que totes elles són possibles. El que hi ha de curiós, però, en el col·leccionisme de Charles de Valtat és la conjunció de les dues especialitzacions imatgeres, que en el seu temps, a Barcelona, apareixen gairebé totalment diferenciades: la religiosa, mantinguda per gent devota, i la

profana, per gent tirada a les arts i les lletres. El novell colleccionista, amb la seva erudició bibliofílica i filològica, en trobar-se amb la varietat, abundor i originalitat de les manifestacions imatgeres catalanes, compregué tot seguit la conveniència de recollir tota mena de fulls populars; potser amb la sola excepció dels romanços. Si s'hagués preocupat d'aquest ram, el vescomte de Vallat resultaria ésser el primer aplegador totalitari dels fulls populars de les terres de llengua catalana.

Aquesta característica de la bibliofília de Charles de Vallat, ben interessant per a nosaltres, junt amb l'estudi de l'aplec de textos catalans i les averiguacions més aprofundides de les seves relacions intel·lectuals a Barcelona durant el deseni del seu consolat, constitueixen un caire de la personalitat d'aquest bibliòfil llenguadocià que haurà d'ésser escatit per un o altre. Per la nostra part n'oferim la suggerència als joves historiadors de la literatura catalana.

L'ex-cònsol barceloní degué deixar la carrera en apropar-se a la setantena, segons es desprèn de la lletra del 1877 abans esmentada: «Le temps est prochain, pour moi, où, retiré du service et à la retraite, je pourrai ne plus m'occuper que de littérature et laisser complètement la politique de côté». Quant arribà per a ell aquesta hora anhelada es retirà a Montpeller, on els seus compatricis i il·lustrats seguien abrandats per l'erudició i la gaia ciència. Els darrers anys de la seva vida els esmerçaria en ordenar els llibres i papers de la seva biblioteca. En la calma d'aquest treball redactaria les taules bibliogràfiques que encapçalen les divisions en els volums dels goigs. I qui sap si també transcriuria amb aquella lletra fina, i amb gran cura ortogràfica, els goigs que li havien enviats manuscrits, durant el temps que era a Barcelona, alguns corresponsals seus com el vice-cònsol francès de Ciutadella (Menorca) o el rector de Calafell.

El 7 d'agost del 1884 moria Charles de Vallat a Montpeller. La seva biblioteca amb la col·lecció de fulls populars catalans per voluntat testamentària passava a la Biblioteca Municipal. El voluminós contingut d'impresos catalans són allí com una supervivència, com una sublimació, de les relacions que en els temps medievals unien Montpeller i Catalunya. Tant de bo que l'estudi i l'ampliació d'aquests fons pogués servir per a l'establiment de noves i cordials relacions entre la intel·lectualitat llenguadociana i catalana.

PAU VILA

Viatge per la muntanya l'estiu del 1852 (*)

Excursió a Núria

Retorn a Barcelona, per Ripoll, Sant Joan de les Abadesses, Olot

Dia 6 de setembre.—Termòmetre 16°. Núvol. Humitat.

D'Err a Núria, a les 8 h. 10 m. Plovía.

Vaig arranjar l'equipatge. Després d'esmorzar vaig acomiadar-me de l'apreciable Quimeta, del seu germà i del senyor Turné i, a les 12, vaig sortir cap al santuari de Núria.

Un cavall portava l'equipatge i jo en muntava un altre, petitet i xiroi, de raça àrab, portat d'Argel feia pocs anys pel germà del seu actual propietari, el forner d'Err. Aquest home, d'uns 45 anys, sembla que ha fet el seu «agost» durant la guerra carlista, acompanyant a tiris i a troians, amagant ara els de l'un partit ara els de l'altre. Encara que francès, no deixa d'ésser espanyol, amb idees absolutistes. Ell i el seu fill, d'uns 20 anys, foren els meus «escuders».

El viatge d'Err al santuari de Núria fou molt feliç; el férem en companyia del mosso o traginer de l'esmentat santuari, amb dues mules carregades de pa, a l'objecte de proveir-ne a la gent que havia de concórrer a l'aplec del dia 8 (1).

Des d'Err el camí sempre va costa amunt, i és més propi de cavalleries. No pot dir-se que hi hagi camí perquè hi ha diversos corriols, oberts únicament per al pas dels animals, de manera que unes vegades en preniem uns i després seguïem els altres.

La serralada forma diversos fondals, en un dels quals, a l'extrem superior de la muntanya, hi ha una font d'aigua molt freda que dóna origen al riu Segre, pel qual motiu se l'anomena «Font

(*) Aquest treball, per la seva extensió publicat en forma de capítols (Butlletí núm. 486, novembre del 1935; núms. 497, 498, 499, octubre, novembre i desembre d'enguany), és original del pintor Josep Arrau i Barba (1802-1872). El fill d'aquest pintor, el nostre consoci senyor Miquel C. Arrau, en féu donació al CENTRE junt amb d'altres d'excursions i viatges efectuades pel seu pare, atenció que novament li agraïm.—LA DIRECCIÓ.

(1) Festa de la Mare de Déu de Núria, passada la qual es tancava el santuari i la imatge era portada a Queralbs.—N. DEL T.

del Segre». Des d'allí es va a Mont Lluís i a la major part de la Cerdanya.

A les 3 arribàrem a la font esmentada, i els mulaters reposaren per esmorzar. Vaig beure d'aquella aigua, que també és molt forta. Al cap d'un quart d'hora seguïrem el viatge, i aviat ens trobàrem embolcallats en una boira molt espessa, que algunes vegades, encara que poques, ens donà pluja, i que ens acompanyà fins al santuari; no obstant, els trons i els llamps ens amenaçaren contínuament. Per estar el cel cobert, no ens fou possible de veure el país que, segons diuen, ofereix uns punts de vista admirables. A les quatre ens trobàrem a dalt de Finestrelles, coll elevadíssim que deixa a la dreta el Puigmal (1), un dels pics més enlairats dels Pirineus i molt més que el Canigó. El coll de Finestrelles és el punt de divisió de França i Espanya, de manera que si s'hagués seguit la ratlla dels vessants en la divisió del territori, com era més natural, la Cerdanya hauria pertangut tota a Espanya. Baixant sempre, primer es troba una petita i bonica cascada anomenada «El Salt de la Maula», i després una petita vall al fons de la qual hi ha Núria, on arribàrem a les tres.

Totes les muntanyes que havíem passat estan compostes de pedra pissarra, i en alguns llocs es manifesten senyals de lígnit o substància carbonífera, i altres de minerals de ferro i fonts ferruginoses. És probable, doncs, que profunditzant-se es trobessin grans dipòsits de carbó fòssil. En totes aquestes muntanyes no es veu ni un arbre, només hi ha herba, i encara poca, a tota la part del vessant de França i molt més en el d'Espanya. Això explica la posició Est-Sud de la muntanya que queda a Espanya i Nord-Est de la que dona a França. Entre l'herba es noten moltes plantes medicinals: la camamilla, la sàlvia, etc. i molts líquens. Hi ha també clavells, lliris irisats, d'exquisida i suau olor.

Núria és una casa antiga, bastant gran, però mal ideada, bruta i tètrica. El rector, que era un capellà d'uns 28 anys, havia arranjat algunes habitacions i anava posant-ho tot amb algun ordre; hi mancava, no obstant, mètode i més coneixements per tal de distribuir-ho bé, en especial de la cuina, que és molt dolenta.

L'església té la volta semicircular peraltada, adornada amb motlures semigòtiques, de gust xurrigueresc (*sic*). L'altar major pertany a principis del 1500. Fou renovada i ampliada el 1700 amb moltes motlures, baixos relleus i daurats. Hi ha riquesa, però tam-

(1) L'autor del M. S. l'anomena *Mont Mal*.—N. DEL T.

bé mal gust. Quatre pintures a les portes del mateix altar les quals són bastant regulars. El cambril és bastant espaiós. Conté dues estances; la de la Verge fou pintada a l'oli, segons sembla, el segle passat, amb quadros que representen la història de la troballa de la Verge, bastant regulars, i amb sants i imitacions de baix relleu en clar-obscur. La Verge és petita, de menys de mig natural, tota de fusta, negra i de dolentíssima escultura. El vestits són de satí, fets en forma de campana, i amaguen tota l'escultura, de manera que només queda al descobert la cara de la Verge i el Nen i no res de les mans. Les presentalles dels devots són bastant nombroses; és digne de notar-se que porta, penjades pel vestit, arracades de pedres valuoses, anells, cintes i infinitat d'altres joies. El capellà em digué que les que portava aleshores eren presentalles d'aquell any, per la qual cosa vaig judicar que la collita havia estat bastant plena. El capellà tots els anys treu els presents i els guarda o els ven. Al mateix cambril hi ha una petita escaparata amb un tros de roba de seda vermella, que hom diu que és una casulla que vingué del cel.

La famosa olla, trobada al costat de la Verge, està posada en un banc de l'església, en una mena d'escaparata. Els devots hi fiquen el cap per curar-se'n els dolors, i com que és quelcom estreta, a molts els ha costat treball poder-lo treure. Dos arcs laterals formen, a l'altar major, dos altars amb pintures de poc mèrit. A més, hi ha una gran reixa, que separa el presbiteri, i diverses banderes, llànties, una aranya de cristall i una altra d'argent, presentalla d'aquest any.

Sopàrem amb el rector, un altre capellà i el sagristà. El sopar fou dolentíssim i mal amanit. He sabut que el santuari pertany a la nació i està sota el poder del bisbe d'Urgell, i que, a causa de la neu excessiva, que comença a darrers de setembre i acaba al juny, sols està obert els mesos de juliol, agost i setembre; es tanca per Sant Miquel i es deixa abandonat els altres nou mesos.

Eren dos quarts de deu de la nit; com que feia fred, me'n vaig anar a descansar. La meva habitació era bastant decent. Se'n diu de la Casa dels Cerdans. El llit, encara que antic, tou i còmode. Vaig poder dormir.

Dia 7.—Serè; boira a Núria. Termòmetre, a les 8 del matí, 10°. A Ripoll, a les 4 de la tarda, 17°.

Neta l'atmosfera, vaig veure que el santuari es troba al mig d'una petita vall d'unes tres-centes vares de diàmetre major, i, per

consegüent, a l'hivern és una veritable congesta. Pel mig corre un rierol que ve del saltant abans esmentat.

Separada del santuari hi ha la capella de Sant Gil, que no ofereix res de particular.

Mossèn Joan ens demanà quatre rals pel sopar, esmorzar i habitació, cosa moderadíssima, als quals afegirem quatre més per a les minyones.

Arranjat tot, a les vuit vaig emprendre el camí de Ribes.

El santuari de Núria està, com hem indicat, en un fondal circuíit d'altres muntanyes; es pot dir que el seu fons té analogia amb una olla, i tal vegada d'aquí ve la invenció de la famosa olla de ferro que se suposa trobada junt a la Verge i que es conserva a l'església; el seu diàmetre té cinc quarts de pam català; els fidels acostumen a deixar-hi alguna almoïna.

Entre les diverses coses que es venen al santuari hi ha el llibre de la seva història, imprès a Puigcerdà el 1840. Com que no m'agradaren els rosaris que hi havia, i a l'objecte de portar quelcom a Barcelona, vaig comprar tres medalles d'argent.

Des del santuari, el camí és dolentíssim, passa pel costat de diversos salts o cascades d'aigua, diferents totes i d'alçària prodigiosa algunes d'elles, les quals constitueixen l'origen del riu Freser. El terreny és pissarrós, amb indicis de minerals de ferro. Entre els punts més perillosos es compta el Salt del Sastre, per haver-ne caigut un a l'abisme i quedar illès. Si el camí és dolent de pujar encara és pitjor de davallar, per la qual cosa em vegí precisat a passar a peu la major part de les costes. Poc abans del poble de Caraus (sic) = Queralbs, la vegetació dóna indicis d'un clima més benigne, car comencen a veure's el boix, patates, verdures i alguns camps sembrats de blat. A dos quarts d'onze ens aturàrem un moment a Caraus per a ferrar el meu *jaco* àrab. Aleshores veiérem que el sol, i la boira, o millor dit, els núvols que ens embolcallaven, s'havien quedat a la muntanya.

A dos quarts de dotze arribàrem a Ribes, població curta, però de gran esdevenidor pels dos establiments de fundició que posseeix, per la seva fàbrica de filats i per una altra fundició que s'està muntant en gran.

Vaig dinar regularment, i a dos quarts de dues vaig continuar la meva ruta. El camí és dolent, però si es compara amb el del santuari de Núria pot qualificar-se de bo. A dos quarts de quatre pasàvem per Campdevàrol, població reduïda, però amb moltíssimes masies en les seves immediacions. El terror és fèrtil, tot conreat,

amb bastant arbreda, principalment de roures seculars formosíssims. Hi ha bellíssimes vistes, prats d'un verd brillant, molt ramat boví i molta aigua i canals que provenen del Freser, el qual passa pel seu peu. A dos quarts de cinc arribí feliçment a Ripoll, on vaig donar comiat al forner d'Err, amb les seves cavalleries; vaig quedar molt content d'ell, encara que no molt del meu cavallot, perquè era entremaliat, tossut, i la sella que portava li sentava tan malament que un altre de menys genet que jo (encara que ho sóc poc), hauria caigut a cada pas. No és d'estranyar; la sella era apropiada per a una gran cavalleria i no per a un *jaco*.

Vaig donar un passeig per Ripoll, i m'entristí veure tantíssims edificis cremats, i destruït el seu gran pont que, segons totes les apariències, era molt antic i de construcció de pedra de fil, molt sòlid, i amb un gran arc al mig. Afortunadament, Ripoll està progressant i és probable que dintre de pocs anys estarà edificat una altra vegada i amb millor aspecte. El pont de fusta interí està molt fet malbé, i convindria pensar a fer-ne un de pedra.

Vulga's que no, haguí d'esperar el sopar fins a dos quarts de nou, cosa que em sabé molt de greu, perquè estava cansat i em convenia dormir per a passar l'endemà a Olot.

Dia 8.—A les 6, termòmetre 16°. Pluja, encara que poca.

Aquell dia, festa de la Verge de Montserrat, era també la de Núria i d'altres llocs, als quals acudeix molta gent en romeria. La nit anterior vaig sopar amb dos germans: l'un viu a Vic i l'altre a Barcelona, i com que ambdós havien d'anar a Olot, quedàrem convinguts d'anar-hi junts. No sé si fou a causa del mal temps que retardàrem la marxa.

Malgrat el temps plujós, empenquí la marxa a tres quarts de deu junt amb els germans senyors Ramon i Andreu Bassols; el primer, Administrador de Rendes a Vic i natural de la mateixa ciutat. Al cap de mitja hora de camí començà un fort ruixat, i per evitar-lo ens aixoplugàrem en una casa de camp anomenada Barriona, on passàrem tres quarts d'hora. Per la conversa amb el masover, em vaig assabentar que a un quart d'hora més amunt i al peu del Ter, hi ha una font d'aigua salada, de la qual es serveixen per a coure el menjar i per a altres usos. Continuàrem el camí i vam arribar a Sant Joan de les Abadesses a tres quarts d'onze. Aquell poble està situat damunt una serreta que banya el Ter. Té el seu pont de pedra i dues esglésies, la més petita de les quals, anomenada Sant Pol, té una façana bizantina, molt caracteritzada, amb baixos re-

lleus al portal, els quals semblen del segle XIII; és l'únic que es conserva, car, per la construcció posterior, de mal gust barroc, es coneix que únicament conservaven el pany del frontis antic.

Passàrem al monestir. Aquesta església, dedicada a Sant Joan Baptista, té també la forma bastant bizantina; la seva planta és de creu llatina, amb grans paredasses, i coberta amb volta de mig punt. En l'actualitat està bastardejada amb motlures i pilars xurriguerescos. L'altar major és gòtic pur, elegant, amb taules que representen la vida de Sant Joan, les quals són pintures d'estil, d'escola florentina (1).

En una fusta transversal de damunt de l'altar hi ha la data del 1500. El retaule gòtic és esplendorosíssim; les pintures, regulars. Al costat de l'altar major hi ha un altaret amb una taula d'or (sic), esplèndida pintura del 1400, amb una bella fesomia de la Verge. El cor és gòtic, modern, però senzill. Un pagès em contà que el monestir fou habitat per monges durant uns tres-cents anys; altres tres-cents anys l'ocuparen monjos benedictins i aviat farà tres-cents anys més que està a càrrec de canonges. Les riqueses de l'esmentada església monestir indiquen a bastament que foren molt rics els seus propietaris. A l'església hi ha, a més, altres altars i capelletes afegides i un cambril ric d'adornaments que no vaig poder veure.

Dinàrem bastant bé en un hostel petit, però net. Dinà amb nosaltres un dels encarregats de les mines de carbó, de nacionalitat piemontesa, el qual s'oferí a acompanyar-nos-hi. El temps plujós em féu témer per l'èxit de l'excursió, la qual cosa no impedí que hi anés el senyor Andreu Bassols acompanyat de l'italià esmentat. Tornaren ben de pressa al cap de dues hores, i com ja esperàvem, això fou causa que ens arreplegués la nit abans d'arribar a Olot.

Sortírem de Sant Joan a dos quarts de quatre, amb temps dolentíssim, fred, humit i amb boira, que ens acompanyà durant les dues hores de la pujada. El camí és una carretera oberta fa pocs anys, amb pis fatalíssim i ple de sots i penyes relliscadores per haver plogut molt el dia abans. Els meus companys portaven bons matxos de Vic; a mi em tocà, per no haver trobat a Ripoll cap més cavalleria, un cavall guerxo, amb mitja cara blanca i la resta del cos negra, ulls d'òliba i flac de mans, que entropessava a cada pas, amb un trot dolentíssim, per tot el qual vaig patir molt en aquest viatge. Els mossos de peu que ens acompanyaven a penes podien caminar. Des de Sant Joan, el camí costreja per dues muntanyes,

(1) Cal recordar que en el temps a què es refereixen aquestes notes no es sabia gairebé res dels nostres pintors dels segles XIV i XV.—N. DEL T.

i solament a una hora i mitja d'Olot es troba una caseta. Ens aturarem un moment per menjar un bocí de llonganissa i beure un poc. Seguirem. Aviat ens atrapà la fosca i caminàvem a les palpenes. Afortunadament, no ens passà cap desgràcia. Arribarem a Olot a les vuit. Pararem a l'hostal de l'Estrella, a casa de la Rata. Soparem regularment i, com que hi havia moltíssima gent haguérem de dormir els tres junts en una mateixa habitació de casa de l'advocat. A dos quarts d'onze ens ficàrem al llit.

Día 9.—Termòmetre 16°. Festa major d'Olot.

Un catre dolent, amb màrfega i matalàs duríssim i, per afegidura, moltes puces, petites i famolenques, i bastants mosquits, foren les incomoditats d'una nit de molta son i cansament. A les 7 ja estava aixecat, i com que no tenia l'equipatge no vaig poder-me mudar, i haguí d'anar brut per necessitat.

Em vaig assabentar que, amb motiu de la festa, els amics Casanova es trobaven aquí, en llur casa del Pla d'en Bas, i tinguí la satisfacció de poder fer una abraçada a aquest amic i de saludar la seva senyora.

Amb ells anàrem a la plaça a veure els ballets. Els gegants començaren els balls. Després, un parella donà la volta per tota la plaça. A continuació, començà el contrapàs, dansa monòtona, en la qual els balladors formen una rodona, que molts vells ballen per devoció, tot recitant la Passió de Jesucrist al compàs de la música i fent saltirons.

Més tard visitàrem el farmacèutic, senyor Bolós, el qual posseeix un petit, però ric museu de mineralogia, conxiologia i història natural, un esplèndid herbari amb les plantes i llurs pintures, un monetari antic i modern, alguns bons gravats, algunes pintures i figuretes i imatges de l'escultor català Amadeu. Aquest museu-gabinet, recollit tot pel pare de l'actual possessor, és riquíssim en exemplars volcànics i mineralògics del país i en monedes catalanes antigues, des de l'època dels romans. Fa honor a l'autor d'aquest monument i és una glòria per a Olot haver posseït un fill tan intel·ligent i curiós. L'amabilitat de l'actual propietari és tan completa com es pugui desitjar.

A la tarda hi hagué a la plaça *corrida* de braus. Diversos cadafals de fusta formaven el *tendido* improvisat. La *lidia* consistí en capejar alguns bous i vaques, i a arrancar-los a mà la *divisa*, que els lidiadors presentaven a les autoritats i als senyors, per tal de rebre l'acostumada recompensa de vint rals.

Després d'haver vist torejar de 25 a 30 bous, anàrem a donar un passeig, amb els Casanova i un senyor del poble, a Sant Francesc, muntanya al peu de la qual hi ha la vila d'Olot. La muntanya de Sant Francesc no és altra cosa que un con de lava, amb el buit o cràter al seu cim, senyal evident d'ésser una de les boques d'un bolcà apagat de fa molts anys. En una eminència hi ha una ermita que fou convertida en castell o fortificació durant la guerra de la Independència i en la darrera guerra carlista. Actualment resta abandonada; només hi ha un ermità. D'altres puigs també propers a Ripoll (1) no són altra cosa que boques o cràters de volcans, segons es manifesta per llur forma i per les matèries basàltiques, pedres *pomez* i terra *puzzolana* que es treu d'aquelles muntanyes.

Les construccions de la vila d'Olot són molt lleugeres i sòlides per efecte del bon material que es troba a tota la vall. Des de l'eminència de Sant Francesc es descobreix tota la vila d'Olot, que produeix un efecte esplendorós. Els seus camps són fèrtils i amens i molt ben conreats. Hi ha, en veritat, poca aigua i el riu Fluvià és poc cabalós; però la posició de la vall, o millor, conca d'Olot, voltada d'altres muntanyes, fa que hi plogui molt sovint i que les terres de secà es converteixin en regadiu.

Una pluja copiosa que començà a dos quarts de set i que acabà a la matinada, impedí que es cremés el castell de focs i que es celebrassin les danses anomenades Ball Pla.

Olot té dues esglésies bastant grans, construccions del 1600 i començaments del 1700; una plaça bastant elegant, passeigs i el «casino», ben arranjat i espaiós, instituït de pocs anys ençà. L'Institut, situat a l'antic Hospici, està molt ben muntat i la gent és molt amable i acollidora.

Dia 10.—Serè. Termòmetre 18°.

Anit, els amics esposos Casanova em feren prometre que aniria a passar amb ells dos o tres dies a la seva casa de camp del Pla d'en Bas. A llur amabilitat, franquesa i senzillesa no poguí resistir, i avui, a les nou del matí, després d'acomiar-me dels germans Bassols, d'haver retirat del correu una carta d'en Pep i d'haver evacuat altres petits assumptes, emprenguérem la marxa cap al Pla esmentat. A peu, arribàrem fins a la font de Sant Roc, a mitja horeta d'Olot, lloc deliciós i passeig predilecte dels olotins i situada al peu del riu Fluvià, el qual aquí és de poca importància.

(1) Indubtablement, l'autor, per distracció, consigna Ripoll per Olot.—N. DEL T.

Després, sortírem una altra vegada a la carretera, on trobarem una tartana que portava el meu equipatge, i ens portà fins a Bas, dues hores lluny d'Olot. Aquesta carretera és el començament de la que ha de continuar fins a Vic, de gran importància per al país i objecte privilegiat dels olotins. Com que és nova, i la lava és tan abundant en aquestes immediacions, està admirablement bé, sense pols ni fang, completament plana i comparable únicament amb les d'Itàlia i de França. I tingui's entès que havia plogut molt durant els darrers vuit dies.

El Pla d'en Bas no és res més que una vall, continuació del pla d'Olot, que forma amb aquell un angle i que es troba separat per un puig que anomenen «bosc de tosca», això és, bosc de lava i de pedres basàltiques. Es coneix que antigament devia ésser un llac allò que avui és una vall fertilíssima, amb molts camps de sembradura, prats i arbres, i amb el riu Fluvià, abundant en anguiles.

El poble d'en Bas és petit, molt ben situat en un vessant que mira al sud. Dues cases principals posseeixen la major part del terreny del poble. Aquestes cases són la de Desprat, que anomenen aquí «Al Prat», i la de Marí, que pertany al Marquès de Monistrol. Els habitants del poble són masovers de les dues cases esmentades, amb casetes que tenen cedides a cens, i terres properes, a parts, la majoria per a hortalisses i sembrats, malgrat ésser terres de secà. En aquest país plou molt i l'aigua del cel avantatja la de regadiu.

La casa Desprat està molt ben situada; és gran, antiga i, a pesar d'estar decaiguda, presenta indicis d'haver estat de molta importància en el país.

Després de dinar donàrem un passeig per aquell indret, i ens arribàrem fins a una font, distant mitja hora, situada al mig d'un bonic bosc de roures. Des d'allí es descobreixen magnífics paisatges i la vila d'Olot. Les muntanyes veïnes ofereixen molta verdor i variat i capriciós contorn; s'hi descobreixen diverses cases de camp i algunes poblacions petites. El camí de Vic passa pel mig d'aquesta vall. La llunyana pluja i el vent fresquet que amenaçava portar-la aquí, ens féu tornar a casa més aviat del que desitjàvem, després d'un lleuger berenar de llonganissa, pa i aigua bona i molt fresca.

Dia 11.—Serè a mitja tarda; pluja tota la nit. Termòmetre 18°. Llegint algunes poesies de les obres de Quevedo vaig passar tot el matí. Poc després de dinar sortírem a fi de pescar al llit estret

del riu Fluvià, però al cap de poc temps i d'haver tret, per mitjà de xarxa, sis o set peixets, es presentà una pluja bastant copiosa que ens obligà a aixoplugar-nos a sota un pont rústec, o palanca del mateix riu, i després en una petita i pobra casa de camp. Can-sats d'estar allí, i preveient que la pluja augmentaria, al cap de poc temps retornàrem a casa, i en el moment d'arribar-hi la pluja es refermava en excés. El temps plujós, amb trons i llamps, durà fins bastant entrada la nit.

Una de les principals indústries del país és la de les mitges, que va a càrrec de les dones, les quals també es filen la llana. Generalment, les tenyeixen de negre. Aquest mitjà de passar el temps lliure de les feines casolanes, els ofereix molts pocs beneficis, de tal manera que una dona treballant la mitja tot el dia a penes guanya tres quartos (1). El homes, en les hores de lleure, fan culleres de fusta del boix que treuen dels boscos propers. També hi guanyen molt poca cosa. Malgrat de llurs reduïdes ganàncies n'hi ha pocs que puguin dir-se pobres, car tots tenen casa, o part d'ella, pagant un cens de dos o tres sous l'any o un lloguer insignificant, i un tros de terra, que en diuen hort, del qual treuen cols i altres hortalisses, patates i diverses menes de llegums, que constitueixen llur principal aliment, barrejat amb blat de *mastai*, o barreja de blat i civada, i blat de moro per a les farinetes o *farro*, que treuen de la part que els correspon de les terres que tenen arrendades al seu senyor. El pare de l'actual propietari (senyor Esteve Desprat) de la casa que habito, és considerat com un dels benefactors del país; a ell es deu aquest sistema de donar casa i hort a la gent pobra, i haver poblat aquest lloc a últims del segle passat.

El poble de Bas és una reunió de poques cases, però com que n'hi ha moltes d'espargides, forma un total de més de dues mil ànimes. El poble manté un rector i dos vicaris i hi ha un petit hospital.

El comte de Centelles posseeix moltes terres al districte d'aquest poble, que avui pertanyen a la duquessa de Solferino, la qual té, a més d'aquest títol, el del comtat esmentat, un dels més antics de Catalunya.

Dia 12.—Diumenge. Termòmetre 16°. Núvols, pluja, núvols.

A les 10 hem oït la Missa major, que ha estat bastant concorreguda. Hem notat que molts homes i dones han ofert, amb una

(1) 10 cèntims.—N. DEL T.

candela encesa a la mà, pans o trossos de pa. Aquest costum d'ofèrir tots els dies festius, en commemoració dels difunts, és bastant comú a tots els pobles de l'alta muntanya. Entre els que captaven per a les ànimes i diversos sants, vaig notar que n'hi havia dos que portaven cabassos en lloc de bacines, i que els assistents en comptes de donar-los quartos els donaven petits pans.

L'església de Sant Vicenç d'en Bas es ressent de dues construccions; l'una bizantina, amb planta de creu llatina i petita cúpula en el creuer; l'altra construcció és informe, tosca, i afegida a la primera; forma diverses altres capelles de cap gust arquitectònic. Es coneix que la necessitat de donar major extensió al temple féu afegir aquestes capelles. Entre els altars, n'hi ha un que es coneix que pertanyé a un altar gòtic antic, amb diverses taules, bastant ben pintades, del segle xv. Una mà profana les destruí en lloc de netejar-les, i repintà els fons d'un color blau desharmònic.

Vaig fer dibuixos a contorn i prenguí un apunt de la vista del poble des de la part de l'est.

Dia 13.—Termòmetre 14°. Núvols. Temps variat a Vic. Pluja, poca.

Em vaig llevar a les cinc i a dos quarts de set emprenguí la marxa cap a Vic en companyia de la família Casanova. Em tocà un cavall d'Olot, alt, negre i de bona marxa, però en contra d'aquestes qualitats, portava una sella molt ampla, de batalla, i, per consegüent, m'incomodà bastant haver de muntar molt obert de cames.

La pujada dels Graus d'Olot és molt costeruda i pesada, però l'aspecte que ofereix el país, planes d'en Bas i d'Olot, és esplèndid i molt artístic. A les vuit ens trobàvem al Gran Grau, i a les vuit cinquanta-dos minuts, al Petit. Així anomenen les dues pujades del Grau. De la darrera estant es descobreix tota la plana de Vic, i presenta una vista completament diferent de la de la part oposada. A tres quarts de deu ens trobàvem a «Cantoni» (can Toni Gros), reunió d'algunes cases, amb dos hostals propis únicament per a traginers. Entre el que portàvem i el que ens donaren, formàrem un dinar bastant regular, que la bona gana ens féu devorar en un instant, malgrat que la sopa, o sigui la «escudella a la catalana», era saladíssima i plena de pebre. A les deu hores i trenta-set minuts, arribàvem a l'Esquirol, població trista, construïda a darrers del segle passat, però bastant extensa i poblada. Les cases recolzen damunt la penya viva, i l'empedrat dels carrers és de penyes immenses, aplanades per la fregadissa, i d'un color cendrós.

A dos quarts d'una passàvem per Roda, poble molt habitat, situat damunt una calçada al peu del riu Ter, amb el seu pont de pedra en forma d'un pla inclinat. Des de Roda, la nostra marxa, cançonera fins aleshores, fou més apressada, car el terreny és més pla i a propòsit per a caminar amb més comoditat, de manera que a dos quarts de tres arribàvem a Vic.

Vaig posar a l'hostal anomenat de Pere Matus, que, com que estan reedificant-lo, té habitacions bastant còmodes. Després d'instal·lat me n'aní a casa Prat, on vaig dinar, amb tota la família, d'una manera esplèndida. Vaig passar la resta del dia amb ells.

Arranjat el meu passaport, donat el bagul a la diligència i escrit aquest diari, em vaig ficar al llit, esperant l'endemà per a retornar a Barcelona.

Dia 14.—Termòmetre 15°. Núvols.

Abans de sortir de Vic per acabar el meu viatge de plaer, convé consignar ací que anar en cavalleria resulta molt car, pel costum que tenen en aquesta muntanya de comptar de l'un indret a l'altre, un nombre de dies de camí encara que, en realitat, no s'emprin. De Vic a Puigcerdà pot anar-s'hi còmodament en dos dies, si s'esmercen set hores de viatge el primer, i nou el segon; però, hi compten tres jornades d'anada i tres de tornada, i com que cobren sis rals per cavalleria i per dia i altres sis per al mosso, a més de la manutenció dels dos animals, resulta una despesa de prop de vuit duros. De Ripoll a Olot hi compten dos dies, i d'Olot a Vic, tres. Si es lloguen les cavalleries a Olot resulta més car, puix que els mossos cobren vuit rals. D'Olot a Vic em costà setze pessetes, i el mosso sabé aprofitar molt bé l'ocasió, car havent trobat viatge de retorn i després de cobrar-me tres dies, gra per als cavalls i diner per a la seva manutenció, cobrà el mateix als altres, amb tot i no haver esmerçat més que dos dies. Si això no és *Robar, baje Dios y dígallo*.

Arranjat tot, vaig sortir de Vic en diligència a les nou en punt, en companyia dels amics Casanova. El camí carreter està ben conservat fins al cap de la baixada de Sant Antoni; després, degut a un gran aiguat caigut el dia anterior i d'un altre que feia pocs dies hi hagué al Vallès, es convertí en camí dolentíssim, especialment en el carrer del poble de la Garriga. A tres quarts d'una entràrem a Granollers, on dinàrem; després continuàrem el viatge, i arribàrem a Barcelona a dos quarts de sis.

Per la traducció autoritzada,

P. C. i G.

BIBLIOGRAFIA

EDUARD FONTSERÈ.—*El cel de Catalunya*.—Barcelona, 1935.

Es tracta d'un opuscle de 28 pàgines i 4 làmines amb el discurs llegit per l'autor, com a President de l'Ateneu Barcelonès, en la sessió inaugural del curs de 1934 a 1935. Tothom qui conegui el nostre consoci ja endevinarà que aquest discurs no és pas un mer parlament literari, sinó una valuosa contribució científica. El Dr. Fontserè és dels homes que treballen molt i eficientment, però que escriuen poc. El nostre eminent meteoròleg en contacte diari, personal, amb les dades i les observacions dels elements atmosfèrics en llurs manifestacions tan fugisseres com versàtils, no es llança pas fàcilment ni a les hipòtesis ni a les síntesis, sinó que recull, estudia i espera. D'ací que les seves publicacions signades siguin rares, però sempre substancials. La *plaque* que motiva aquestes ratlles n'és un bon exemple. La dinàmica atmosfèrica en quan als diversos graus i formes de la diafanitat, enterboliment i nebulositat de l'aire al nostre cel hi és exposada i explicada d'una manera precisa i en un bell estil literari. Ajuda a fer més agradable encara la lectura d'aquestes pàgines, que se us acaben a contracor, les esplèndides fotografies de celatges tretes del magnífic arxiu de la Fundació Concepció Rabell. Hom s'informa en aquest llibret de moltes coses pertocant al nostre clima que no sabia pas. Posem, per exemple, el que Catalunya gaudeixi dins la Península Ibèrica de la mínima nebulositat anual, la qual a la nostra costa és només del 40% de les hores del dia, mentre que a Euscadi és de 60%. El nostre país és més assolat que la Riviera francesa a l'hivern i un poc més ennuolat a l'estiu. Gaudim, doncs, dins el règim peninsular d'un cel sereníssim.

En fi, si ens deixéssim dur pels coneixements interessantíssims que hom treu de les poques pàgines d'aquest treball del nostre savi meteoròleg allargariem aquesta nota bibliogràfica en desmesura. No volem deixar, però, de recomanar-ne la lectura a tots els nostres excursionistes els quals hi trobaran explicacions entenedores dels celatges que tantes vegades han admirat en les seves curses i ascensions; com tampoc no volem deixar de manifestar al Doctor Eduard Fontserè el nostre viu desig que no tardi a donar-nos noves publicacions dels fruits dels seus treballs científics per al millor coneixement del clima de Catalunya.

P. VILA

BIBLIOTECA

Duplicats

En aquest lloc anirem publicant els duplicats de les obres de la Biblioteca del CENTRE, els quals exemplars seran canviats per d'altres de màxima equivalent o venuts als preus establerts, sempre que no hagin estat canviats ja en el moment de sol·licitar-ho

- 197—*Memoria de la Asociación de Periodistas de Barcelona*.—1929.
- 198—*Memoria que el Consejo Permanente presenta a la deliberación y aprobación de la Asamblea de la Mancomunidad de Cataluña*.—Barcelona, 1929.
- 199—*Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*.—Vol. V, núms. 5, 18, 19, 20 y 21; Vol. XX, n.º 10; Vol. XXI, n.º 2.
- 200—*Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*.—Tom. I-IV.
- 201—*Memorias del Museo de Ciencias Naturales de Barcelona. Serie Botánica*.—Vol. n.º 6.
- 202—MINISTÈRE DE LA GUERRE.—*Manuel de Montagne et d'Alpinisme Militaire*.—Larazalle et Cie.—París, 1931.

- 203—MIRET I SANS, JOAQUIM.—*Sesión Pública Inaugural Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*.—Casa Provincial de Caridad.—Barcelona, 12 enero, 1902.
- 204—MONET, LUCIANO.—*Manual del Conductor*.—2.ª edic.—Tom. I-II. Madrid.
- 205—MORER, JOSÉ.—*Historia de Camprodon*.—P. Casanovas.—Barcelona, 1879.
- 206—MORERA Y LLAURADÓ, EMILIO.—*Tarragona Antigua y Moderna*.—Fco. Aris e Hijo.—Tarragona, 1896
- 207—MOY, CARLOS.—*Estática Gráfica. Geometría Proyectiva*.—Pedro Ortega.—Barcelona, 1888.
- 208—MUNTADAS, MIGUEL.—*Montserrat. Su presente, su pasado, su porvenir*.—Roca.—Manresa, 1871.
- 209—MUSEU DE PALAMÓS.—*Historial*.
- 210—NADAILLAC, LE MARQUIS DE.—*Moeurs et monuments des peuples préhistoriques*.—Masson.—París, 1888.
- 211—NADAL, LLUÍS B.—*Notes de viatge*.—Gazeta Montanyesa.—Vich, 1907.
- 212—OLAVE Y DIEZ, SERAFÍN.—*Reseña histórica i análisis comparativo de las constituciones forales de Navarra, Aragón, Cataluña y Valencia*.—Aribau y Cía.—Madrid, 1875.
- 213—OLIVA, VÍCTOR.—*El Libro Español*.—Cámara Oficial del Libro. Barcelona (7 exemplars).
- 214—OLIVIER, THÉODORE.—*Cours de Géométrie Descriptive*.—3 edit.—Texte-Atlas.—París.
- 215—OLIVÓ FORMENTÍ, J.—*Dues Lletres*.—Fidel Giró.—Barcelona.
- 216—OSONA, ARTHUR.—*En Faume de ca'n Valent. Història de un Guia*.—Altés.—Barcelona, 1895.
- 217—OSONA, ARTHUR.—*Guia del Alt Pla de Barcelona i del Baix Vallès*.—Mariol i López.—Barcelona, 1887.
- 218—OSONA, ARTHUR.—*Guia General de les Muntanyes del Montseny*.—2.ª edic.—La Renaixença.—Barcelona, 1880.
- 219—OSONA, ARTHUR.—*Guia Itinerària de les regions del Lluissanès, Pyrineus, Cerdanya, serres de Cadí y Andorra*.—Miró y Cía.—Barcelona, 1889.
- 220—OSONA, ARTHUR.—*Guia Itinerària de les regions del Lluissanès, Pyrineus, Cerdanya*.—Altés.—Barcelona, 1894.
- 221—OSONA, ARTHUR.—*Guia Itinerària de les Serres de la Costa de Llevant o sia del Besós y Tordera*.—Altés.—Barcelona, 1892.
- 222—OSONA, ARTHUR.—*Mas Excursions pels Alps*.—La Renaixença.—Barcelona, 1891.
- 223—PADRÓ SERRALS, JUAN.—*La Sagrada Imagen del Santo Cristo de Igualada*.—2.ª edic.—Ferrer y Serra.—Igualada, 1852.
- 224—PALET I BARBA, DOMINGO.—*Estudio del terreno pliocénico de Tarrasa y de sus relaciones con las formaciones contiguas*.—Henrich y Cía.—Barcelona, 1895.
- 225—PALUZIE Y CANTALOEZELLA, E.—*Olot, su comarca, sus extinguidos volcanes*.—Jaime Japús.—Barcelona, 1860
- 226—PARASSOLS Y PI, PABLO.—*Nyerros y Cadells*.—J. Jopus.—Barcelona, 1880.
- 227—PARASSOLS I PI, PABLO.—*San Juan de las Abadesas y su mayor Gloria el Santísimo Misterio*.—Soler Hnos.—Vich, 1859.
- 228—PARDO BAZÁN, EMILIA.—*Hombres y mujeres de antaño (Semblanzas)*.—Antonio López.—Barcelona.
- 229—PASCUAL Y PRATS, J.—*Una excursión a la cueva funeraria de Torroella de Montgrí*.—Paciano Torres.
- 230—PAU BEARN.—*Pyrénées (Syndicat d'Initiative de Pau de Bearn et des Pyrénées)*.
- 231—PEDRELL, FELIP.—*La Cançó Popular Catalana. La lírica nacionalitzada y l'obra de l'Orfeó Català*.—La Neotípia.—Barcelona, 1906.
- 232—PELLICER I PAGÉS, JOSÉ MARIA.—*Estudios históricos arqueológicos sobre Iluro*.—F. Horta.—Mataró, 1887.
- 233—PELLICER Y PAGÉS.—*Santa Maria de Ripoll*.—Dorca.—Gerona, 1878.
- 234—PELLICER Y PAGÉS.—*Santa Maria del Monasterio de Ripoll*.—F. Horta.—Mataró, 1888.
- 235—PÉREZ CABRERO, ARTURO.—*His-*

- toria del Museo Arqueológico de Ibiza. — L'Avenç. — Barcelona, 1912.
- 236—PI Y MOLIST, EMILIO.—*Cartas sobre Pompeia*.—L'Avenç.—Barcelona, 1895.
- 237—PIERRE TOSSETTI, VICENTE.—*El Santuario de San Sebastián*.—2.ª edic.—P. TORRES.—Gerona, 1881.
- 238—PIFERRER, PABLO & PI MARGALL, F.—*España. Sus monumentos y Artes. Su naturaleza e Historia. Cataluña*. — Cortezo. — Barcelona, 1884.
- 239—PIN Y SOLER.—*Joan Lluís Vives. Discurso*.—Casa Provincial de Caridad.—Barcelona, 1914.
- 240—PLANTADA Y FONOLLEDA, VICENTE.—*Teorías para impedir la formación del granizo y el desarrollo del viento*.—Suc. N. Ramírez y Cía. Barcelona, 1880.
- 241—PLEYAN DE PORTA, JOSÉ.—*Guía Cicerone de Lérida*.—Sol.—Lérida, 1877.
- 242—PONS DE ICART, LUYS.—*Libro de las grandezas y cosas memorables de la Metropolitana, Insigne y famosa ciudad de Tarragona*.—Pedro de Robles y Juan de Villanueva.—Lérida, 1572.
- 243—PUIG Y LARRAZ, GABRIEL.—*Cavernas y simas de España*.—Vda. e Hij. M. Tello.—Madrid, 1896.
- 244—PUIGDOLLERS I MACIÀ, JOSÉ.—*Por los Pirineos. Impresiones de un viaje*. — Mercurio. — Barcelona, 1903.
- 245—RADA Y DELGADO, JUAN DE DIOS.—*Viaje a Oriente de la fragata de guerra Arapiles*.—Tom. I-II.—Oliiver y Cía.—Barcelona.
- 246—RAMON PARRO, SIXTO.—*Compendio del Toledo en la mano o descripción abreviada de la Iglesia Catedral*...—López Fando.—Toledo.
- 247—*Redres i ordenacions novament fetes i estatuides per lo savi Consell de Cent de la Excm. Ciutat de Barcelona*...—30 abril 1703.
- 248—REIG Y PALAU, JOSÉ.—*Valle de Aran*.—Lérida, 1898.
- 249—*Relación que hace el Claustro de la Real y Pontificia Universidad de Cervera a... D. Fernando VI*.—Manuel Iborra.—Cervera, 1746.
- 250—RIBERA, FR. MANUEL MARIANO.—*Real Capilla de Barcelona la Mayor y más principal de los Reynos de la Corona de Aragón*...—Jaime Surià.—Barcelona, 1698.
- 251—RICART Y GIRALT, JOSÉ.—*El aneroide. Su mayor uso como instrumento meteorológico e hipsométrico*.—Ramírez y Cía.—Barcelona, 1883.
- 252—RIUS I BORRELL, AGUSTÍ.—*Sabadell. Monografía*.—Joan Sallent.—Sabadell, 1919.
- 253—ROIG JELPÍ.—*Epítome histórico de la Ciudad de Manresa* (manca portada).
- 254—ROJAS CABALLERO INFANTE, F. DE P.—*Termodinámica. Su historia*.—Tasso.—Barcelona, 1876.
- 255—ROLLAND, EUGÈNE.—*Faune Populaire de la France*.—Maisonneuve et Cie.—París, 1879.
- 256—ROUX, P.—*Traité pratique de la transformation des négatifs en positifs*.—Gautier Villars.—París, 1881.
- 257—ROUX. — *Photographie Isochromatique*.—Gautier Villars.—París, 1887.
- 258—ROVIRA Y RABASSA, A.—*La madera y su estereotomia*.—Verdaguer.—Barcelona, 1900.
- 259—RUIZ AGUILERA, VENTURA.—*Poesías*.—Madrid, 1880.
- 260—RUSSELL, HENRY. — *Monument Henry Russell. Souvenir... 1905*.—1911.
- 261—SALA Y DE CARAMANY, FR. BENITO.—*Epistolario del Cardenal Gerundense... (1707-1714)*.—Hospicio Provincial.—Gerona, 1889.
- 262—SALARICH Y VERDAGUER, J. — *Apuntes para la Historia de Caldas de Estrach, vulgo Caldetas*.—La Renaixença.—Barcelona, 1882 (2 exemp.).
- 263—SALAS RICOMÀ, RAMON.—*Resumen de la... histórica y artística del Monasterio de Poblet*.—F. Aris.—Barcelona, 1903 (2 exemp.).
- 264—SÁNCHEZ LOZANO, RAFAEL.—*Discursos leídos en la Real Academia de Ciencias en la recepción... del Dr. D. Rafael Sánchez Lozano*.—Gazeta de Madrid.—Madrid.
- 265—SÁNCHEZ PÉREZ, A.—*Manual de Geometría Popular*.—Madrid.

- 266—SANPERE Y MIQUEL, S.—*Un estudi de Toponomística Catalana*.—A. Verdaguer.—Barcelona, 1880 (2 exemp.).
- 267—SANPERE Y MIQUEL, S.—*Las Dama d'Aragó*.—La Renaixença.—Barcelona, 1879.
- 268—SANPERE Y MIQUEL, S.—*Barcelona. Son passat, present i porvenir. Memoria*.—La Renaixença.—Barcelona, 1879 (2 exemp.).
- 269—SARRET I ARBÓS.—*Història de Manresa*.—Imp. Sant Josep.—Manresa, 1910.
- 270—SAURÍ Y MATAS.—*Manual històric topogràfic i administratiu o sea Guia general de Barcelona*.—Saurí.—Barcelona, 1849.
- 271—SERCH, AMADEU.—*El Camping*. Edit. Barcino.—Barcelona, 1934.
- 272—SERRA BOLDÚ, VALERI.—*Calendari Folkloric d'Urgell*.—Barcelona, 1914.
- 273—SERRA NAVARRO.—*Elementos de Agricultura*.—José Francés.—Jaén, 1878.
- 274—SIRET, ENRIQUE Y LUIS.—*Las primeras edades del metal en el Sudeste de España*.—Barcelona, 1890.
- 275—SOLER Y PALET, JOSEPH.—*Mono-grafia de la Iglesia Parroquial de Terrassa*.—L'Avenç.—Barcelona, 1898.
- 276—*Spelunca*.—Bulletin de la Societè de Spéleologie. 1.er année. 1895.
- 277—SUÑÉ BENAGES, JUAN.—*Elogios de Cervantes a Barcelona*.—Barcelona, 1927.
- 278—TÁMARO, EDUARDO.—*Guia històrica descriptiva de la Santa Iglesia Catedral Basílica de Barcelona*.—Tip. Catòlica.—Barcelona, 1882.
- 279—TARRÉ, JOSEP.—*El trasllat del cor de la nostra Catedral, serà una destrucció o una reconstrucció?*—Barcelona, 1929 (2 exemp.).
- 280—TARRÉ.—*Els problemes autonomistes i l'Església Catòlica*.—Barcelona, 1931.
- 281—TELL LAFONT, GUILLEM.—*Poesies*.—Barcelona, 1929.
- 282—TERRADAS Y DOMINGO, JOSÉ.—*Historia de la Comunidad de Hermanos del Hospital de la Santa Cruz*.—Subirana.—Barcelona, 1901.
- 283—THOS Y CODINA, SILVINO.—*Reconocimiento físico geológico-minero de los Valles de Andorra*.—2 edic. Barcelona, 1885.
- 284—TORRAS Y BAGES, JOSEP.—*Ofici espiritual de l'Art*.—Anglada.—Vich, 1913.
- 285—TOS, JOAQUIN.—*Paleografia*.—R. Martí.—Barcelona.
- 286—VALERO DE TORMOS, JUAN.—*Barcelona tal cual es por un Madrileño*.—N. Ramírez.—Barcelona, 1888.
- 287—VALLOT, HENRI.—*Manuel de Topographie Alpine*.—L. Barrère. París, 1904.
- 288—VAYREDA Y VILA, ESTANISLAO.—*Catalech de la Flora de la Vall de Núria*.—N. Ramírez.—Barcelona, 1882.
- 289—VERGÉS Y VERNIS, PEDRO.—*Topografia mèdica de Castellar (S. Esteban) o del Vallès*.—La Hormiga de Oro.—Barcelona, 1895.
- 290—VIDAL, LEON.—*Manuel du Touriste photographe*.—Gauthier Villars.—1-2 part.—París, 1885.
- 291—VIDAL, LEON.—*Calcul de temps de pose et tables photométriques*.—Gauthier Villars.—París, 1884.
- 292—VIDAL I RIBA, E.—*El Montseny*.—Massó.—Barcelona, 1912.
- 293—WALLON, E.—*Tableau des coordonnées géographiques et des altitudes des points déterminés dans les Pyrénées notamment sur le versant espagnol Aragon et Navarre de 1874 a 1882*.—Imp. Forestier.—Montauban, 1883.

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER COMPRA

- BLANCHARD, RAOUL.—*La Corse*.—Grenoble.—Edit. J. Rey.—1926.—148 pp.—Collection Les Beaux Pays.
- CALICÓ, FERRAN.—*L'Art i la Revolució Social. Retrats*.—Barcelona.—Imp. Industrial.—1936.—154 pp.

TAULES

(Els números indiquen les pàgines)

TAULA GENERAL

GENERALITATS

A. DE L., ENRIC D'.— <i>Una acampada d'Estudiants a la vall del Gerbé</i>	102
AMADES, JOAN.— <i>Carrerons i placetes de Barcelona que no passen</i>	29, 73
— <i>Costums muntanyencs</i>	352
BASSEGODA I AMIGÓ, B.— <i>Eduard Toda, restaurador de Poblet</i>	185
BERTRANA, AURORA.— <i>La meua visió del Sahara</i>	99
BLASI I VALLESPINOSA, FRANCESC.— <i>Actualitats a través de l'excursionisme</i>	275
— <i>Al marge d'una exposició de Fotografies</i>	57
— <i>Descobertes romanes al Camp de Tarragona</i>	226
— <i>Excursió a Eivissa</i>	303, 335
— <i>Excursió al Berguedà</i>	383
— <i>La Passió a Olesa de Montserrat</i>	105
— <i>Sant Miquel, de Montblanc</i>	156
— <i>Síria i ruïnes de Balbek</i>	417
BOIX, JOSEP.— <i>L'escalada al «Lloro» de Montserrat</i>	293
BOIXEDA I MONTCAU, BERNAT.— <i>Una nova via al Pedraforca</i>	330
BONET, ANTONI.— <i>Dues tombes prop de Querforadat</i>	155
BOSCH, SIEGFRIED.— <i>Sant Jordi en la cavalleria catalana</i>	172
BRAZÈS, EDMOND.— <i>Excursió a Núria per un català del Rosselló</i>	278
CASADES I GRAMATKES, PELEGRÍ.— <i>Una nota folklòrica</i> (trad.)	152
— <i>Un projecte d'interès turístic al Vallès nord-oriental</i>	27
— <i>Vestigis de la nostra Ciutat, de quinze segles enrera</i>	318
— <i>Viatge per la muntanya l'estiu del 1852</i> (trad.)	389, 428, 473
CASANELLAS I TARRÓS, EUGENI.— <i>L'assalt a l'Encantat Nord</i>	9
CLOSAS I MIRALLES, JOSEP.— <i>La Cova de la Fou de Bor</i>	111, 143, 242, 269
CARDÚS, S.— <i>Historial del Castell i Quadra del Vallparadís, de Terrassa</i>	342, 371

DANÉS I TORRAS, JOSEP.— <i>Roca Rossa</i>	445
DURAN I CANYAMERES, F.— <i>Divisió de Catalunya en el decret de Nova Planta</i>	67
ESTASEN, LLUÍS.— <i>Cova de glaç Norbert Casteret</i>	365
FARRÉ, MIQUEL.— <i>Josep Arrau i Barba</i>	267
FAURA I SANS, DR.— <i>Font i Sagué i la seva obra</i>	20
<i>Festa Patronal de Sant Jordi</i>	169
FLAQUER I GIL, ROSSEND.— <i>Pel sud-oest de la nostra terra</i>	62
— <i>Una ascensió al Canigó</i>	441
FONT I RIUS, J. M. ^a .— <i>Entre el Moianès i la Plana de Vic</i>	138
GUILERA I ALBINYANA, JOSEP M. ^a .— <i>Amb esquis per les geleres d'Obergurgl (Tirol)</i>	253
— <i>Cronologia dels primers clubs alpins i entitats excursionistes</i>	368
— <i>El IX Saló Català de Fotografies de Muntanya</i>	240
— <i>La Tercera Assemblea General de la U. I. A. A.</i>	449
MELENDRES, PVRE., MIQUEL.— <i>A Missenyor Sant Jordi</i>	182
MORA I OBRADOR, EUGENI.— <i>Una nova modalitat d'acampada a l'hivern</i>	5
— <i>Els iglús</i>	401
PATXOT I JUBERT, RAFAEL.— * * *	192
PELLICER, ESTANISLAU.— <i>El pas de la Tordera a mitjans del segle XIX</i>	117
ROVIRA I MAS, J.— <i>Estampes de Transilvània</i>	314
TOLDRÀ I ESTEVA, JOAQUIM.— <i>L'expedició francesa a l'Himalaia (trad. i arranç.)</i>	298
— <i>Vacances a la Maladeta</i>	213
TORRENT I SOSTRES, JOSEP.— <i>Els cercles de Gerbé, Colomès i Saboredo, amb esquis</i>	49, 129, 229
VILA, PAU.— <i>El monestir de Sant Quirze</i>	414
— <i>Una col·lecció inconeguda d'imatgeria popular</i>	453
VILAR, PIERRE.— <i>Interpretació geogràfica de Barcelona</i>	403
V. R., E.— <i>L'Alpinisme a Catalunya</i>	90

BIBLIOGRAFIA

ARCO, RICARDO DEL.— <i>Un abaciològic inédit de Poblet</i>	251
BAYERRI Y BERTOMEU, ENRIQUE.— <i>Historia de Tortosa y su Comarca</i>	163
CAULA, FRANCESC.— <i>Les Parròquies i Comuns de Santa Eulàlia de Begudà i Sant Joan les Fonts (Notes històriques)</i>	127
COOLIDGE, W.-A. B.— <i>Josias Simler et les Origines de l'Alpinisme, jusqu'en 1600</i>	291
COROMINES, JOAN, RIBAS, ENRIC, I CARDÚS, CRISTÒFOR.— <i>Per al recull dels noms de lloc de Catalunya</i>	396

DANÉS I TORRAS, JOSEP.— <i>Els costums d'en Sanctacllia i altres antics costums catalans</i>	361
FONTSERÈ, EDUARD.— <i>El cel de Catalunya</i>	485
<i>La llargària dels rius catalans</i>	251
<i>L'Ús de la corda</i>	86
PALAU I DOLCET, ANTONI.— <i>Memòries d'un Llibreter Català</i>	45
PUJOL I CASADEMONT, PERE.— <i>Mallorca</i>	325
RUBIÓ I LLUCH, A.— <i>Conquesta de Tebas por Juan de Urtubia (Episodio de la Historia de los Navarros en Grecia)</i>	207
SOLER DE MORELL, J., PVRE.— <i>El «Pelegrí» de Tossa</i>	208
VERGÓS, JOAN.— <i>L'Escultura a la Seu Vella de Lleida</i>	325
VILARRASA, SALVADOR.— <i>La vida dels pastors</i>	85
VILASECA, SALVADOR.— <i>La indústria del sílex a Catalunya. Les estacions tallers del Priorat i Exteriors</i>	207
VIOLANT I SIMORRA, R.— <i>El cultiu tradicional de les abelles al Pallars Sobirà</i>	208

BIBLIOTECA

47, 86, 128, 164, 209, 251, 291, 326, 362, 397, 437, 485.

CRONICA

CENTRE

Reglament d'enllaç del CENTRE amb les Filials	34
Moviment de socis durant el segon, tercer i quart trimes-tres del 1935	37
El X Aniversari del Xalet de la Molina	39
Nou règim dins el Xalet de la Molina	39
Charles Gos al CENTRE	40
Conferència de Charles Gos	40
Excursió a Eivissa	41
Sota la ruta del Grossglockner	41
Restitució d'una clau de volta del claustre de Sant Jeroni de la Murtra	81
El «Alpenverein». Historia, constitución, etc.	81
Obituari (Antoni Mir i Capella)	122
Bèlgica l'any 1935	122
Exposició Internacional de Fotografies Alpines	158
Una profitosa iniciativa del CENTRE	158
Obituari (Lluís Pujolar i Vendrell, Ambròs Mallafrè i Vilamur, Pere Saigi i Socias, Jeroni Castelló i Elias, Joan M. ^a Prat i Puig, i Ramon M. ^a Montaner i Lizama)	158
La clau de volta del monestir de Sant Jeroni de la Murtra	158

L'incendi, a la Molina, d'un refugi de diverses entitats excursionistes	158
Les carreteres que menen al Pirineu	158
Els gràfics dels dietaris de la Generalitat de Catalunya ..	159, 201
El CENTRE i la «Geografia de Catalunya»	201
Representacions populars de Setmana Santa	201
Excursió a través de l'Índia per un rodamón	201
Festa de Sant Jordi	201
Reconstrucció del refugi guardat d'Espingo	248
El canvi de nom dels carrers als pobles de Catalunya ..	248
Assemblea de socis juniors	283
Viatge i caceres a l'Àfrica Equatorial	283
Assegurança d'accidents excursionistes	283
Junta General ordinària	283
Donatiu del CENTRE	286
Moviment de socis durant el primer semestre del 1936 ..	361
Per la construcció de la carretera de València d'Aneu de Son	361
Obituari (Josep Galvany i Parladé)	437

COMISSIÓ DE PUBLICACIONS

Diada de Sant Jordi. Parada de llibres	202
Fotografies per a la «Guia del Montseny»	248
Arxiu del BUTLLETÍ	286

COMISSIÓ DE REFUGIS

Reducció de preus als refugis Ciriac Bonet i de les Airasses	41
--	----

SECCIÓ DE FOLKLORE

Conferència inaugural del Curs	41
Exposició de figures de pessebre	82
«Les figures de pessebre tradicionals»	82
Consideracions sobre algunes figures populars del pessebre	122
De bruixeria pallaesa	159

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA

Visita i excursió	42
Sessions de projeccions	42, 159
Exposició de fotografies	42

Excursions i sessions de projeccions	83
Excursió i sessions de projeccions	122, 248
Excursions	202
Projeccions i Exposició	202
Sessió de projeccions	286

SECCIÓ DE GEOGRAFIA I GEOLOGIA

Conferència inaugural de la sèrie d'aquest Curs	42
Els terrenys dels Pirineus	83
Les geleres del Pirineu.	122
Els habitacles de muntanya a Catalunya	159
Clausura del curset de conferències geogràfiques sobre la muntanya	202
Amb motiu de la publicació d'una «Geografia de Catalunya»	203

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA

Fall del Concurs Literari	43
Calendari 1936.	43
L'alta muntanya a l'hivern	43
Pel camp de Tarragona.	43
Cançons de muntanya	84
Excursió a Andorra amb esquís.	84
Excursió a les Agudes i Turó de l'Home	84
Excursió a les valls de Tena, Roncesvalles i Ordesa	123
Per les muntanyes de Prades i Camp de Tarragona	124
Excursions amb esquís.	124
Altres excursions	124
Col·locació de pals indicadors	124
Excursió a la Vallferrera	124
Excursions dirigides	160
Primera travessia nocturna, amb esquís, Núria - la Molina.	161
Al cim del Taga, Collada Verda i Camprodon	161
Travessia la Molina-Poble d'Alp.	161
A la Vallferrera	162
Núria - la Molina	162
De Núria a Ribes pel Balandrau	204
A la Renclusa i campament de primavera a la vall d'Estós.	204
A la Vallferrera	204
A Certescans	205
Campament a Sant Maurici.	205
Campament a l'estany d'Estanyserull	205

Al Ribagorça	205
A Candanchú	205
Txecoslovàquia, muntanyes i esports de neu	205
Conferències	249
Excursió amb esquís per la Vall Ferrera	249
Campament a l'Estany Negre del Basiero	287
Excursió al Canigó	287
Excursió al Pedraforca	287
Petita travessia per la Garrotxa	288
Una altra excursió a la Garrotxa	288
Als Santuaris de Tossals, Lord i serra de Busa	288
Excursió al Pedraforca	289
Montaró d'Aran i Tuca de l'Estany	289
De la vall d'Astós al massís de Cotiella	437
Excursió a la Vall d'Aran	439

SECCIO D'ARQUEOLOGIA

Excursió a Santa Agnès de Malanyanes i Cardedeu, i visita a l'arxiu-museu del senyor Tomàs Balbey	43
El museu d'Arqueologia de la Ciutat	44
Un paradís de tercera classe	84
El Congost. La vida, l'art i la història	84
«La Música Catalana fins al segle XIII» de Mn. Higiní Anglès	124
Sistemes de cronologia	162
Exposició de la novíssima obra de Mossèn Higiní Anglès «La música a Catalunya fins al segle XIII»	206
Excursió a Paret Delgada	206
Excursió a través de l'Índia per un rodamón	249
L'arquitectura militar medieval catalana comparada amb la peninsular i estrangera	249
Exposició vuitcentista de Josep Arrau i Barba	250
Del monestir de Rueda a Tortosa	250
Visita als Museus «Mar i Cel» i «Cau Ferrat» de Sitges	290
Excursió al Ripoll, Puigcerdà, la Seu d'Urgell i Andorra	290

SECCIO DE CINEMA

Sessions al CENTRE	44, 85
V Concurs Català de Cinema Amateur	45, 85
Sopar del Cineïsta Amateur	45
Revista	85
Sessions fora del CENTRE	126

SECCIÓ D'ESQUÍ

Viatge a Wengen (Suïssa)	45
K. A. Henkel a la Molina	45
Triggve Hoegvold a la Molina	45
El senyor Oriol Canals a l'Olimpíada	85
Campionat de Catalunya d'esquí a la Molina	85
Cursets d'esquí a la Molina	85
Camp d'entrenaments	85
Film de Wengen	85
Campionat de Catalunya de Fons	126
Curset femení a la Molina	126
Campionat de Catalunya de baixada i eslalom	126
IV Jocs Olímpics d'Hivern	127
Campionats de Catalunya de salts	162
Campionats d'Espanya d'esquí	162
Baixada de Nou Creus	206
Campionat d'Andorra, a Envalira	206
Cursa de baixada del Puigmal	250
Memòria del Curs 1935-1936	322

NOTICIARI

Les pintures gòtiques murals de la Seu tarragonina	48
Nous descobriments arqueològics a Badalona	48
Troballa d'objectes arquitectònics	87
A la conquesta de l'Everest.	87
L'expedició francesa a l'Himalaia	87
El Museu de Cerdanya	87
Reconstrucció de Sant Joan de l'Erm	88
Per la conservació de les muralles de Tarragona	88
Exposició Internacional de Fotografies Alpines	128
La destrucció del santuari de Sant Pau de l'Erm	128
Reglament de l'Exposició Internacional de Fotografies Alpines	165
Els esports de neu i el turisme al Japó	166
El retaule de la Transfiguració del Senyor, de la Seu de Barcelona	166
Una primera escalada	167
Descobriments a Nostra Dona de Paret Delgada. Restauració del santuari	167
El cim de l'Aconcagua	167
Descobriments arqueològics a l'Irak.	167

De l'expedició francesa a l'Himalaia.	210
Una expedició japonesa a l'Himalaia	210
Descobriments arqueològics a Badalona	210
La salvatjada perpetrada a la casa de l'insigne Pereda, a Polanco	210
Descomptes als socis del CENTRE	210
La muralla romana de Barcelona	211
La carretera al monestir de Sant Pere de Roda	211
Un nou Museu d'Art bizantí.	211
Conferència fora del CENTRE	252
El P. Dom Anselm Albareda O. S. B., prefecte de la Biblioteca Vaticana	252
J. Puig i Cadafalch, collaborador de «La Gazette des Beaux-Arts»	252
Un passeig arqueològic a Girona	252
Per l'acabament d'una carretera.	292
Descobriment de les tombes d'Henaka	327
Equip de l'esquiador	440

LAMINES

I.—Construcció d'una cabana de blocs de gel («iglú»), durant una excursió d'hivern amb esquís al Vignemale l'any 1925 per alguns socis de la Secció d'Esports de Muntanya	8-9
II.—La Canal Central. Colomers i Ratera, des de la Bretxa	8-9
III.—L'espectacle màgic (Ratera, Saboredo, Amitges). Pica d'Estats, Coma Pedrosa i l'ombra allargassada dels Encantats	12-13
IV.—Els Encantats, Via seguida en l'Escalada	12-13
V.—Mossèn Font i Sagué amb altres companys a Sant Miquel del Fai. Mossèn Font i Sagué al Montseny a la caça de Papallones primerenques	20-21
VI.—Visita col·lectiva a Poblet pro-restauració Monestir. La Missa. Saldes: El fossar i lloc d'enterrament del malaguanyat company Francesc Homedes amb la placa posada pel CENTRE a la seva memòria	20-21
VII.—Masia de Can Sobirà prop de Santa Creu d'Horta, Osor (Guillerries). Revestiments de rajola del segle XVII que decoren la capella de Sant Bernat de la susdita masia	28-20

VIII.—Sant Miquel d'Avencó (Congost), capella romànica del segle XII. Capella romànica de Sant Miquel de Campelles (Congost).	28-29
IX.—El refugi de Les Ares. Puis de l'estany Gerbé des de sobre l'estany	52-53
X.—Comoloforno, Beciberri N. i Tuc de la Sendrosa i cercle de Saboredó. Pic d'Amitges des dels vessants orientals del cercle de Gerbé	52-53
XI.—Pics del Basiero Oriental i Occidental des del Reclau al S.E. del cercle de Gerbé. Colls situats al S. i N. dels puis de l'estany Gerbé des del cim de la canal d'ascensió a la carena divisòria del cercle de Gerbé i la Vall de Cabanes	52-53
XII.—Els Encantats, el Pic de Peguera i la Vall de Monastero des del cim del Basiero Oriental. El cercle de Gerbé i el Pui de la Bonaigua	52-53
XIII.—«L'enterrament»	60-61
XIV.—«Marina»	60-61
XV.—Pla de l'Èura sota el Piló. Serres de Llaveria. . .	64-65
XVI.—Primera i última pàgina del Decret de Nova Planta	64-65
XVII.—Santa Magdalena del Puiggarbal, vora Matadepera, església romànica en ruïnes. Sant Cristòfol, a can Anglada, prop de Terrassa, església amb la planta en forma de T.	96-97
XVIII.—Absis romànic de l'església de Santa Margarida, prop de Terrassa. Església de Santa Maria de Taudell, en el camí de Terrassa a Olesa	96-97
XIX.—Alcàsser de l'Oasi de Taurirk. Grup de tipus d'un oasi del Sahara	100-101
XX.—El campament en un planell rocós fora de la gleva humida. Estany Redun i al fons, la carretera del port de la Bonaigua	100-101
XXI.—Els acampadors dalt un dels pics del massís de la Bonaigua. Una visita a l'estany Gerbé	104-105
XXII.—Vall de l'estany Gerbé. L'Estanyera. Una sessió a manera de sobretaula, al campament.	104-105
XXIII.—«Passió de Crist», representada a Olesa de Montserrat l'any 1935	108-109
XXIV.—Vista del conjunt de les cavitats i ressorgència de la Fou de Bor	108-109
XXV.—Cercle de Colomé. Ribera Occidental	132-133
XXVI.—Cercle de Colomé. Des de la carena divisòria de les dues riberes del cercle de Colomé	132-133
XXVII.—Estrebació Septentrional del Pic 2.872 m. del cer-	

cle de Colomé. Pujant al pic 2.872 m. del cercle de Colomé.	136-137
XXVIII.—Castellcir: Capella romànica del castell esmentat. Santa Coloma Saserra: Església Parroquial. Creu de terme romànica davant l'església	136-137
XXIX.—Vista del lloc on està enclavada la cova i la seva relació amb els moviments tectònics que fissuraren els sediments devonians. Cingle de la Quera	144-145
XXX.—Ressorgència de la Fou de Bor. Vista sobre la Vall de Bor i la Cerdanya des de l'entrada a la Cova	144-145
XXXI.—Llegenda de Sant Amador. Requadre del retaule de Santa Ursula i Santa Anna de l'església de Cardona	152-153
XXXII.—Escenes de la vida de Santa Anna	152-153
XXXIII.—Eduard Toda i Güell. Medallista de l'any 1935	172-173
XXXIV.—Portada i primera pàgina del manuscrit del vol. V de la «Història de Poblet» del Pare Finestres	172-173
XXXV.—Tríptic Sant Jordi. Obra del malaguanyat artista Antoni Bulbena	176-177
XXXVI.—El lloc d'Alfama, prop de Tortosa, vora la Mediterrània. Les ruïnes del castell de l'ordre de Sant Jordi d'Alfama	176-177
XXXVII.—Festa Patronal de Sant Jordi: Lliurament de la Medalla d'Or al senyor Eduard Toda i Güell. Diada de Sant Jordi: La parada de llibres del CENTRE a la Plaça de Sant Jaume.	180-181
XXXVIII.—Neu	180-181
XXXIX.—Tempesta.	192-193
XL.—Collet del Puigmal.	192-193
XLL.—Cresta de Cregúenya. Pic Margalida, des de les Salenques.	220-221
LXII.—Cresta de les Tempestats des del pic. Bretxa de les Tempestats	220-221
LXIII.—El Santuari de Paret Delgada: La part romànica. Mosaic romà trobat a Paret Delgada.	228-229
XLIV.—Mosaics romans i imatge de la Mare de Déu de les Neus del Santuari de Paret Delgada.	228-229
XLV.—Cims de Saboredo. Serra de Crabes i Tuc de Ratera des del cercle de Saboredo.	236-237
XLVI.—Pics de Peguera i Subenulls des del cim del Tuc de Ratera. Vall de l'Aigoamòtx	236-237
XLVII.—Dalt del cim prop de les boires	244-245

XLVIII.—Detall del plec del costat de la cova de la Fou de Bor. Detall de l'interior de la cova	244-245
XLIX.—Camí de Zwieselstein a Obergurgl. Obergurgl i les seves muntanyes	260-261
L.—Església d'Obergurgl i les geleres de Gurglerferner. Obergurgl des del camí de les geleres	260-261
LI.—Nou refugi de Karlsruhe (2.450 m.) davant del Gurglerferner. Des del nou Refugi, vers l'acabament de la gelera: Al centre el Schalkkogel (3.510 m.)	260-261
LII.—La Fidelitas. Hütte (2.883 m.) i gelera superior del Gurglerferner. Esquerdas del Gurglerferner	260-261
LIII.—L'obra del pintor barceloní Josep Arrau i Barba (1802-1872)	268-269
LIV.—Fou de Bor: Crani i punxons d'os trobats al vestibul d'entrada a la cova	268-269
LV.—Puigmal	276-277
LVI.—Molló	276-277
LVII.—Començ de l'escalada abans d'assolir el replà. Inici de la grimpada ja en plena vertical	296-297
LVIII.—Descens	296-297
LIX.—Eivissa: El Port. Aspecte de la Muralla baixa	308-309
LX.—Eivissa: Puig dels Molins. Barri de la «Peña»	308-309
LXI.—Eivissa: Emprendades de passeig. Una emprendada	312-313
LXII.—Creus de fusta en els camins de Transilvània. Casa pagesa. Un aspecte dels Càrpats	312-313
LXIII.—Les excavacions de la Plaça del Rei (maqueta) abril 1936. Les excavacions de la Plaça del Rei, amb les restes de les construccions més antigues	320-321
LXIV.—Les construccions primitives que portaven damunt els sepulcres del segle v, com es veu per les teules conservades. Les excavacions al 1934. La Necrópolis del segle v, establerta sobre les construccions més antigues	320-321
LXV.—Paret del Pedraforca des de la Jaça dels Prats	232-233
LXVI.—Primera cornisa transversal de la Canal del Gat. Pla, penjat a la paret del Gat, sota el pas de la ziga-zaga	332-333
LXVII.—Eivissa: Segadores de Santa Gertrudis. Un aspecte de la Vila Alta	336-337
LXVIII.—Eivissa. Poble de Santa Eulàlia: Una casa típica. Casa de pagès	336-337

LXIX.—Entrada a la cova. Interior	368-369
LXX.—Una de les columnes de glaç. L'isard	368-369
LXXI.—El Pedraforca des del camí de Pobla de Lillet al Santuari de Falgars. El Pedraforca des del camí de Falgars a Sant Romà de la Clusa	000-000
LXXII.—Camí de l'Escauell. Areny	000-000
LXXIII.—Monestir de Sant Quirze de Colera. Llaudes del Claustre del Monestir	416-417
LXXIV.—Illa de Rodes. Una porta de les muralles de la ca- pital. Casa dels Castellans. Carrers dels Cava- llers de Rodes	416-417
LXXV.—Balk. Síria. Ruïnes de l'Heliòpolis. Temple de Baco. Part posterior. Interior del temple de Baco	420-421
LXXVI.—Damasc. Síria. Mesquita. Pati de la Mesquita. . .	420-421
LXXVII.—Cercle del Canigó. Clot de Balaig. Estany, pica i gelera. Camí de Coll del Pal	444-445
LXXVIII.—Roca Rossa: Interior de l'església des de l'absis. Vista de l'absis de l'església de l'antic monestir	444-445
LXXIX.—Estampa, de mig full, d'editor desconegut, pintada al bac amb negre, salmó i vermell	456-457
LXXX.—Full, amb un Joc de l'Oca, del segle XVIII.	456-457
LXXXI.—Esquadró de dragons amb llança de la Guerra del Francès	464-465
LXXXII.—Navili de guerra espanyol empavesat, del primer quart del segle XIX	464-465

INDEX ONOMASTIC *

Algarra i Pontius, Jaume, 80	Bosch, Siegfried, 182
Amades, Joan, 33, 41, 80, 86	Brazés, Edmond, 282
Anglès, Mn. Higini, 124	
Arco, Ricardo del, 251	Cardús, C., 396, 414
Arrau i Barba, Josep, 250, 267	Cardús, S., 352
	Carnavon (Person), 327
Bassegoda i Amigó, B., 192	Carter, 327
Bayenni y Bertomeu, Enrique, 193	Casades i Gramatxes, P., 29, 44, 47, 48, 126, 455, 164, 168, 212, 249, 320, 325, 326, 328, 346, 484
Bertrana, Aurora, 101	Casanellas i Tarrós, Albert, 19, 43
Blanc, Josep M., 285	Castelló i Elias, Jeroni, 158
Blasi i Vallespinosa, F., 62, 111, 157, 229, 278, 314, 342, 427.	Caula, Francesc, 127
Boix, Josep, 298	Choussat, Helène, 117
Boixeda i Montrau, Bernat, 334	Closas i Miralles, J., 42, 117, 151, 847, 275
Bonet, Anton, 156	

* En els índexs onomàstic i toponímic es fan constar solament aquells mots la consulta dels quals pot resultar útil.

Coolidge, W.-A.-B, 291
 Coromines, Joan, 396

Danés i Torras, Josep, 159, 361, 449
 Duran i Canyameres, F., 72

Enric d'A. de L., 105
 E. V. R., 99

Farré, Miquel, 268
 Faura i Sans, 26
 Flaquer i Gil, Rossend, 67, 445
 Font i Rius, J. M.^a, 84, 143
 Font i Sagué (biografia), 20
 Font i Solsola, Josep, 158
 Fontserè, E., 485
 Franckfort, Enric, 167

Galvany i Parladé, Josep, 436
 Gallardo, Antoni, 250
 Gos, Charles, 40
 Guilera i Albinyana, J. M.^a, 41, 242, 267, 291, 453

Henkel, 5

J. M.ª F. R., 207

Link, Ibans, 167

Mallafré i Vilamur, Ambròs, 158
 Martí i Albanell, Frederic, 162
 Melendres, Miquel, 184
 Mir i Capella, Antoni, 121
 Montaner i Lizama, Ramon M.^a, 158
 Mora i Obrador, Eugeni, 403
 Müller, Wifred, 81

Oliveras, Albert, 249

Palau i Dulcet, Antoni, 45
 Patxot i Jubert, Rafael, 169, 200
 Pellicer, Estanislau, 121
 Plaja, Sebastià M.^a, 249
 Prat i Puig, Joan M.^a, 158
 Puchades, Josep M.^a, 251
 Pujol i Casademont, 325
 Pujolar i Vendrell, Lluís, 158

Renart, Joaquim, 122
 Ribas, Enric, 396
 Romeu, J. 13
 Rovira i Mas, J. 318
 Rubió i Lluch, A., 207
 Rueda, (Tortosa), 250

Saigi i Socias, Pere, 158
 Solé, Lluís, 122
 Soler de Morell, J., 208

Tiana, Jaume, 249
 Toda i Güell, Eduard, 169, 185
 Torent i Sostres, Josep, 57, 137, 240, 249
 Toldrà i Esteva, J., 226, 303

Vallat, Charles de, 469
 Vergós, Joan, 325
 Vila, Pau, 127, 208, 209, 251, 361, 396, 417, 472, 485
 Vilar, Pierre, 414
 Vilarnau, Josep M.^a, 43
 Vilarrasa, Salvador, 85
 Vilaseca, Salvador, 207
 Violant i Simorra, Ramon, 159, 208

INDEX TOPONIMIC

Aconcagua, 167
 Africa Equatorial, 283
 Agulla Verda, 249
 Airasses (refugi), 41
 Aneto, 218
 Astorg, 223

Badalona, 48
 Balbek, 417, 420
 Barcelona, 29, 73, 403
 Basiero, 55
 Bèlgica, 122
 Bernina, 249
 Broad Peak (ciun), 301

Canigó, 441
 Castell i Quadra del Vallparadís de Tcrassa, 342
 Catalunya, 67, 89
 Centelles, 140, 141
 Cerdanya, 87
 Chogori (pic), 301
 Ciriac Bonet (refugi), 41
 Colomès, 49, 129, 229, 231
 Collsuspina, 141
 Congost (El), 84
 Cregúenya, 223

Damasc, 424

Eivissa, 40, 305, 335
Encantats, 9, 13, 18
Espingo (refugi), 248
Everest, 87

Fou de Bor, (cova), 111, 143, 242, 269

Gasherbrum (cim), 301
Gerbé, 49, 102, 129, 229
Grossglockner, 41

Hidden Peak (cim), 301
Himalaia, 87, 210, 298

Irak, 167

Lloro (Montserrat), 293

Maladeta, 213
Mallorca, 325
Maià, 141
Moianès, 138
Montarto d'Aran, 289
Montblanc, 249
Montserrat, 105

Núria, 278

Obergurgl (Tirol), 263

Pedraforca, 289, 329

Pirineus, 83, 122
Poblet, 185
Port de la Bonaigua, 234

Querforadat, 155

Rataposhi (cim), 301
Roca Rossa, 445
Rodes, 417

Saboredo, 49, 129, 229
Sahara, 99
Salenques, 217
Sant Jeroni de la Murtra, 80
Sant Joan de l'Erm, 88
Sant Miquel, de Montblanc, 156
Sant Quirze Safaja, 141
Sant Quirze (monestir), 415
Santa Coloma Saserra, 141
Síria, 417

Tarragona, 88, 226
Transilvània, 314
Tuca de l'Estany, 289

Vallès, 27
Vic, Plana de, 138

Xalet de la Molina, 39
Xipre, 417